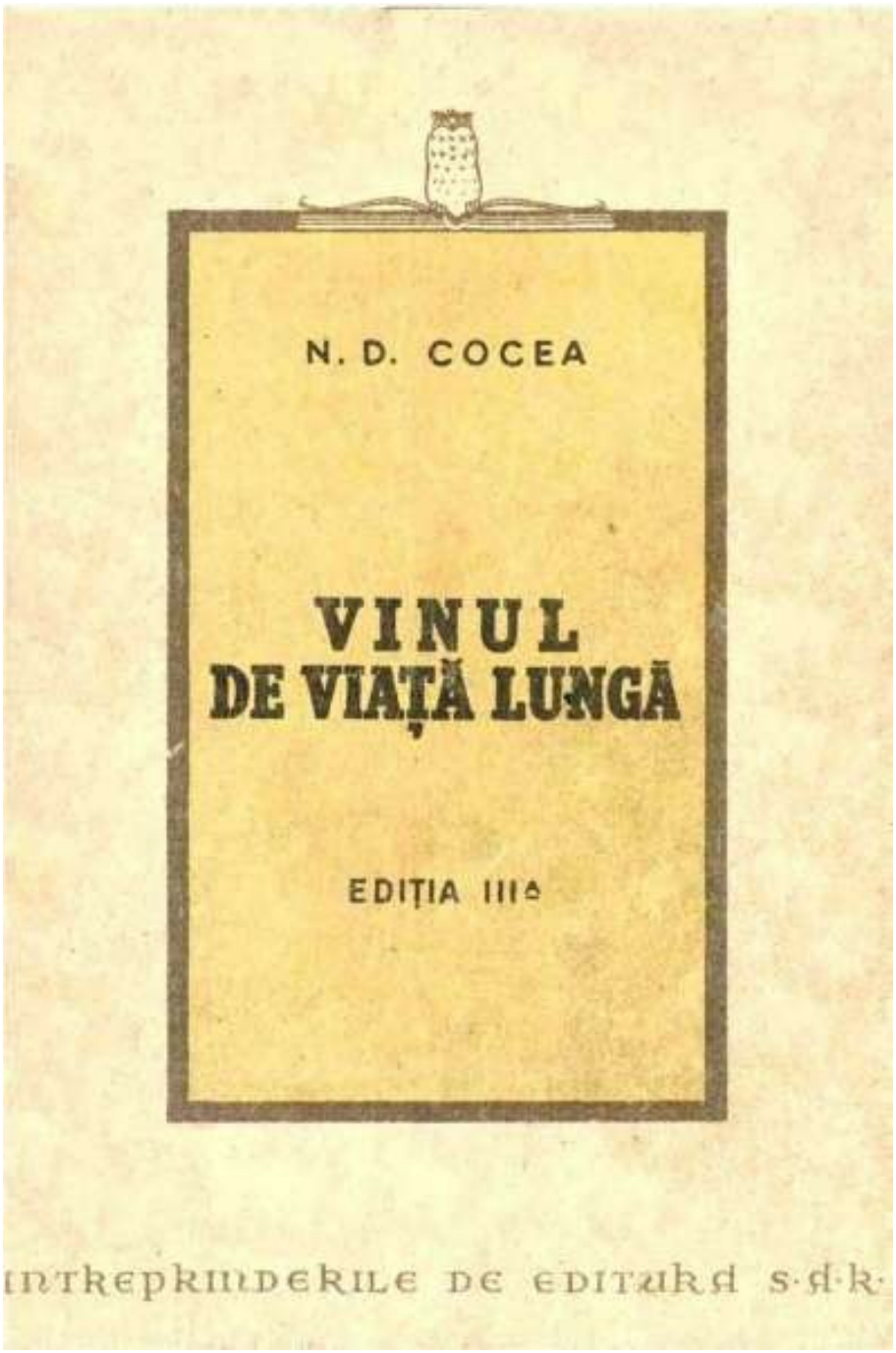

N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

EDIȚIA IIIa

ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S.D.K.

N. D. COCEA
VINUL DE VIAŢĂ LUNGĂ

EDIŢIA A TREIA

ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S.A.R.
BUCUREŞTI

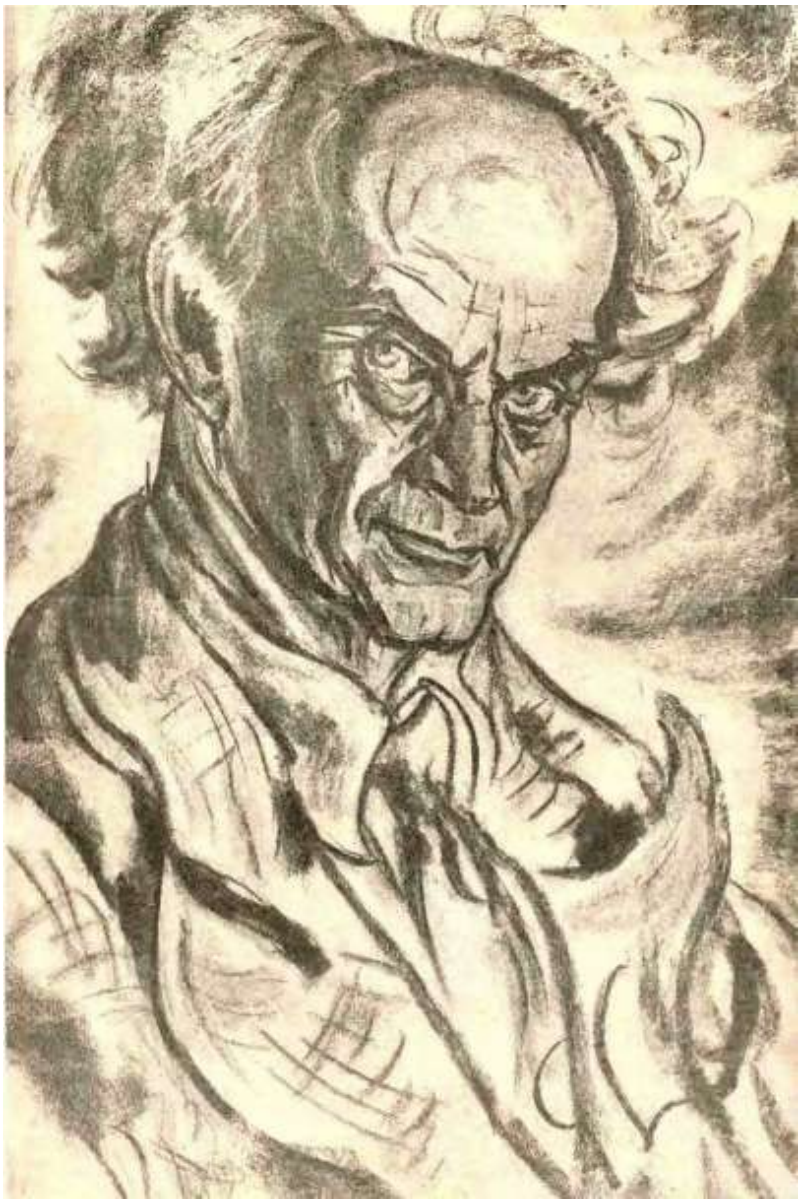

Via lui conu Manole Arcaşu, aşezată pe cea mai înaltă culme a Cotnarilor, se lăsa în vale, până la fântâna Robilor, lungă, dreptunghiulară, vălrglată, punctată şi împestriţată cu toate nuanţele de verde, ca un covor basarabean. De la fereastra judecătoriei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr-o singură aruncătură de ochi. Când făceam scurtă la mână iscălind hârtii stereotipe, şapirografiate pe hârtie vărgată, cu cerneală palidă, parcă înainte de întrebuinţare ar fi fost ieşită de soare şi spălată de ploi; sau când simţeam cum molcoma toropeală a vieţii de provincie mi se întindea, încet, pe suflet, ca o pâcla şi-mi păinjenea mintea pe nesimţite, repede mă, sculam de la masă, măsurăm de câteva ori camera de chibzuire în lung şi-n lat, şi mă opream în cele din urmă lângă pervazul ferestrei, cu gândurile risipite încă, dar cu privirile aţintite spre via lui conu Manole.

Fireşte, via, în ea însăşi, n-avea nimic deosebit, nici cine ştie ce farmece ascunse, nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor: reminiscenţe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau visate. Era o vie, ca toate viile. Un zaplaz înalt, din scânduri de brad văruite, o împrejmuia din toate părţile. Ici şi colo, printre scândurile crăpate sau peste stâlpii putrezi, pe jumătate căzuţi la pământ, ramuri nebune de măcieş se înălţau, se încolăceau, împleteau ghirlănzi extravagante, în contradicţie flagrantă cu şirurile paralele de butuci înşiraţi unul lângă altul şi unul îndărătul celuilalt” ca un regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rândurilor de viţă altoită era întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vârful dealului, o duzină de nuci bătrâni stăteau vecinic de strajă, priveghind zărea printre genele lor leneşe şi pe sub streaşina sprincenelor stufoase. În vale, lângă fântâna Robilor, aşezaţi de-o parte şi de alta a porţii, care altădată fusese acoperită cu olane şi care acum cădea în ruine, câţiva plopi enormi se înălţau drepţi, rigizi, sumbri, fantomatici, ca şi cum ar fi avut ei înşişi conştiinţa intimă că stau de veghe la căpătâiul unui mormânt. Iar spre mijlocul viei, într-o adâncitură de teren, ca într-o scorbură, se ridicau acareturile boiereşti, pe trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agăţătoare şi cu hogeagurile ţâşnind ca vârfuri albe de minarete din strâjisoarca teilor şi platanilor îmbrăţişaţi. Mărturisesc fără ocol că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii şi-mi zburau gândurile. Nu cunoşteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă, ajutor de judecător abia ieşit de pe băncile şcoalei, cu tiuleie sub nas în loc de musteţi, la judecătoria din Cotnar, n-auzisem vorbindu-se în jurul meu – şi de grefier, şi de arhivar, şi de judecător şi de primar, şi de ispravnic, şi de medicul plăşii într-un cuvânt de toţi fruntaşii locali pe care îi regăseam regulat, de două ori pe zi, în odaia din dos a crâşmii lui Moş Anghel, poreclită pompos „restaurant”, – decât de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că în prima seară când am luat masa împreuna, după ce-am fost prezintat amical tuturor celor de fată şi-am vorbit câte ceva de

dumnealor, de mine, de capitală din care veneam şi de politica de la centru, deodată medicul plăşii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe care nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri şi, frecându-şi mâinile, ne-a anunţat vesel:

— Ceva nou!... dragii mei.

Ca şi cum ar fi ştiut despre ce putea să fie vorba şi că nu se putea să fie vorba despre altceva, toţi au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Îşi micşora ochii, îşi lărgea gura într-un surâs până la ceafă, şi-şi arăta, fără sfială, dinţii pe care îi avea galbeni ca degetele fumătorilor şi negri pe-alocuri ca lumânările de ceară murdărite de muşti. Eu singur, nedeprins cu dânsa, îi vedeam urâţenia. Ceilalţi nu vedeau decât vestea aşteptată. În sfârşit, după ce mai făcu nazuri câteva momente, le-o destăinui:

— Se petrec lucruri noui la conac! Mi-aş pune gâtul că azi, mâine, peste o săptămână cel mai târziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tipsie.

— Cum?! Ce? De ce?... au exclamat cu toţii în cor.

— Deocamdată vă spun numai atât. Aşteptaţi!... Răbdare şi tutun!... Tata Nae ştie şi el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul „tata Nae” de care ne vorbise doctorul, era chiar el, medicul plăşii, în persoană. Ceea ce am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s-aşteptăm şi să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Mano le cum îi ziceau, bătrân de vreo nouăzeci şi ceva de ani, proprietar de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsân, ciufut, becisnic, aproape într-o doagă, căzuse sau avea să cadă bolnav pe mâinile doctorului nostru.

Veste, cum e şi firesc într-un cerc de oameni care îl cunoşteau cu toţi şi se cunoşteau bine între dânşii, a făcut o senzaţie enormă. Unii i-au prohodit creştineşte, cu anticipaţie; alţii parcă au răsuflat straşnic de uşuraţi; cei mai mulţi însă, deşi îi prevedeau, natural, obştescul sfârşit, păreau totuşii extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinând grav din cap, după o lungă deliberare cu el însuşi:

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din prima zi în care l-am cunoscut, m-ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vârsta lui! sări doctorul. Să fim serioşi, judecătorule! În lunga d-tale carieră de magistrat, ai văzut mulţi bătrâni făcându-şi testamentul? De la şaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară!

— Asta-i aşa! bătu cu pumnul în masă tânărul locotenent de jandarmi. Eu n-am văzut niciunul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu ştiu ce naiba fabrică!... Şi plecându-se spre noi, ne înştiinţa confidenţial:

— Şi azi am primit un denunţ la companie că face nişte farmece, nişte vrăji cum le mai zice, un fel de seamatorii drăceşti ca să strângă averi şi să-şi lungească viaţa. Ce-ar fi, judecătorule, dacă i-am face o descindere şi l-am strânge şi noi, niţel, în chingi?

Judecătorul se uită speriat în jurul lui:

— Bine că nu ne-a auzit cineva! Te-ai gândit mult?!... O descindere la conu Manole!...

— Dimpotrivă, rânji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultaţi-mă pe mine: astea o să-i grăbească moartea.

La rândul lui, grefierul, jignit şi el probabil în sentimentul lui de justiţie faţă de cei mari şi puternici, de propunerea locotenentului şi, pe de altă parte, din condescendentă fată de jude, se crezu obligat să-i sprijine părerea:

— Eu l-am văzut săptămâna trecută. Trecea prin dreptul judecătoriei. Mi s-a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămâna trecută! exclamă victorios doctorul. Dar într-o săptămână şi-un om sănătos tun, ca mine şi ca d-ta, poate să dea ortul popii; necum un hodorog bătrân!

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vârste, le posomorî deodată frunţile. Vreun sfert de ceas, rând pe rând, pe întrecutele, au filosofat asupra vieţii şi asupra morţii.

— Ce este şi viaţa asta? domnule! se întreba profund primarul.

— Nici nu ştii când te paşte moartea! cugetă adânc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunţi:

— Cine-ar fi spus, când veneau chiuind la chel, c-or să plece bocind îndărătul unui dric!

Apoi, din filosofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaş-iavaş, de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M-aşteptam la niscaiva confidenţe pasionante. Aluziile ofiţerului de jandarmi îmi aţâţaseră curiozitatea. De când eram copil mă dădeam în vânt după poveştile cu comori, cu vraci, cu descântece, cu babe slute ca muma pădurii care ascundeau în sipete lungi ca sicriile şi adânci ca iadul, printre capete de mort şi oase de lilieci, un firicel din iarba fiarelor. Mai târziu, visasem cu alhimiştii, suferisem cu martirii inchiziţiei, sperasem şi desnădăjduisem în laboratoriul doctorului Faust.

Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, şi tocmai aici, în casa unui bătrân boier din fundul Moldovii, aş descoperi ceea ce căutasem zadarnic în basmele copilăriei şi în cărţile poeţilor!

Din nefericire, noii mei conmeseni aveau alte motive, mai temeinice decât ale mele, ca să se intereseze de viaţa conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n-au făcut altceva decât să-i scotocească, să-i scormonească şi să-i socotească bogăţiile. Adunau, scădeau, înmulţeau, împărţeau, greşeau, o luau de-a capăt, şi pe măsură ce se adăugau viile, moşiile, pădurile, cirezile de vite şi turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile şi orătăniile de tot felul, ochii le ieşeau din cap şi feţele li se aprindeau

ca focul. Ridicând braţele cu palmele deschise, judele se întreba cine o să moştenească atâta bănet, fiindcă n-avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, – sau Statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătându-şi colţii galbeni şi negrul de sub unghii, se lăuda că atâtica o să rămâie obştei după ce i-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul îşi arăta mefistofelnic geanta ameninţându-i că de-acolo o să le vie surpriza testamentului; grefierul bolborosea şi el ceva în strună judecătorului; iar toţi laolaltă, – deşi împărţiţi în două tabere, unii ridicându-i în slăvi avuţiile, ceilalţi vorbindu-l de rău, aşa cum se întâjmplă totdeauna faţă de – oamenii care lipsesc ori depăşesc într-o măsură mai mare nivelul comun, – căcleau totuşii de acord asupra unui singur punct, exprimat într-o exclamaţie sonoră ca o înjurătură:

— Ce viaţă lungă, d-le! Curat al doilea Matusalem…

— Şi-a trăit-o, fraţilor, ne destăinuia în sfârşit la masa de-a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru zgârcenia şi, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s-a lipsit de nimic. Masă întinsă tot, anul. Chefuri la toartă. Femei! Le aducea cu poştalionul de la Viena şi din Franţia. Până mai anii trecuţi avea ţiitoare, ia! o fetişcană dintr-un sat vecin. Nici prinţese, nici împărătesc, nu erau înţolite ca dânsa. Când ieşea pe poarta viei, pocneau harabnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n-o pierdea din ochi. Iar ea holbă ochii la noi, care o ştiam de când era numai de-o şchioapă, flămândă şi desculţă, parcă şi-ar fi spus: fă-mă Doamne, ce n-am gândit, să mă mir ce m-a găsit!… Dar s-a dus şi ea, cum s-au dus toate, pe apa Sâmbetei, – fiindcă niciuna n-a murit de moarte bună în casa conului Manole, – şi cum or să se ducă într-o bună zi şi cele câte-or mai fi la curtea boierească. Or fi? N-or fi? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumii n-o astupă doar decât pământul. Dar iarăş nici mâna-n foc nu mi-aşt pune-o că boierul nostilu s-a făcut, la bătrâneţe, uşă de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleaşică. Nu mai chiuiesc surugiii şi nu mai clinchetesc zurgalăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porţile viei sunt zăvorite, obloanele ferestrelor sunt trase. Nici ţipenie de om, nici sâmbure de lumină nu mai zăreşti prin preajma casei. Au amuţit şi câinii în ogradă. Pe înoptate parcă ţi-e şi frică să treci singur pe lângă garduri. Îţi faci cruce şi grăbeşti pasul. Dar nu poţi să nu-ţi aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puştilor şi de cântecele lăutarilor. Pe-atunci vinul curgeţi gârlă, chimirurile erau doldora de galbeni şi, în toiul culesului, femei goale, aşa cum le-a tiăsat Dumnezeu, – şi nu numai fete de gospodari, dar şi jupâniţe de la Iaşi, – călcau strugurii în zăcători mari cât heleşteiele. Ehei! Ce vremuri! Ia-mi întrebaţi pe bătrânii târgului!…

— Ce să-i mai întrebăm! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauţi! Unde să-i găseşti? Cine naiba a mai apucat tinereţile lui conu Manole! Şi la ce

să-i întrebăm, mai la urma urmei. N-avem noi destule belele pe cap? Destui hoţi? Destui stricaţi? Destui asasini în judeţ? Ne mai trebuiesc isprăvile unui bătrân satir!

Un murmur lung de aprobare sublinie cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai ţeapăn în scaun şi, laolaltă, plini pe semne de o vagă răspundere morală, ţineau ochii în farfurii. Numai ai mei sclipeau înveseliţi. Iscoditori şi vioi umblau forfota de colo-colo, lunecau peste feţele de mironosiţe pocăite ale mesenilor şi se opreau cu insistenţă, cu speranţa, în ochii primarului. Ai primarului erau mici ai două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastâmpăraţi ca de viezure, isteţi, mucaliţi şi vicleni. Ochi de primar avar, care-ar mânca bucuros de la alţii şi-ar bea pe veresie. Cu un mezelic şi cu câteva chile de vin, îmi spuneam eu, o să-i scot tot ce are pe inimă şi o să aflu mai multe decât ar vrea să spuie. Nu doar că aventurile unui „bătrân satir", cum se exprimă ispravnicul, mă pasionau mai mult decât se cuvine. Eram prea tânăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viaţa de provincie evenimentele senzaţionale nu dau ghies la uşa omului, o dorinţă nestăpânită de a iscodi ce ascund ipocriţii şi de a scandaliza pe semenii mei, şi un interes, de care nu m-am dezbărat nici astăzi, pentru. Trecutul obscur al ţării, violent, brutal şi savuros în acelaşi timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale şi instinctele lui primitive cari, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit şi cum prevedeam şi eu" nu mi-a fost deloc greu să ispitesc pe primar în câteva după amiezi de-a-rândul, când toată protipendada târgului dormea, aşa cum se doarme în provincie, cu pumnii strânşi. Aş minţi, pe de altă parte, dacă afirmă că am avut nevoie de abilităţi sau de cine ştie ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, de la el însuşi fără mofturi, fără introducere, şi-a dat drumul gurii. Parcă n-aştepta decât atât. E tot aşa de drept însă, cum m-am convins ceva mai târziu, că despre altceva, afară de primărie şi de via lui, şi de1 conu Manole, nici n-ar fi prea ştiut ce să povestească.

Am aflat aşa dar din gura lui că boierul. Nostru se trăgea din moşi-strămoşi, în linie dreaptă, din faimosul căpitan de arcaşi al lui Ştefan cel mare, Gavrilă Huru, pe care Voevodul, după lupta cumplită de la Lipnic, l-a făcut hatman, schimbâindu-i în nume de faimă arma cu care zdrobise şi risipise hoardele tătăreşti.

De-atunci, din neamul acesta al Arcaşilor, au fost mereu, unii vornici, alţii pârcălabi, medelniceri, stolnici sau boiernaşi mai mărunţi» unii în divanul domnesc, alţii pe la casele şi gospodăriile lor; dar în toate vremurile şi sub toate domniile, ori de câte ori graniţele Moldovei erau încălcate de duşmani, toţi Arcaşii, de la un capăt al ţării la altul, îşi încordau arcurile şi, într-un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiţia asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaş, boierul nostru, conu Manole. Tătâne-său, răposatul vistiernic Toader, a făcut pasă-mi-te greşeala, să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, feciorul de bani gata s-a înhăitat cu tot felul de femei stricate şi de haimanale de stradă. În loc să-şi vază de carte, s-a apucat de revoluţii. S-a întors în ţară odată cu cei dintâi paşoptişti, ridicându-se nu împotriva duşmanilor din afară, ci împotriva stăpânirii dinăuntru; a scăpat de streang ca prin urechile acului, ascunzându-se mai întâi multă vreme aci, într-o pârloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălând putina iarăş peste graniţă. Dar şi-n ţară cât stetea nu era de vre-un folos, ci numai ca să facă fapte de ruşine şi numele familiei de ocară. S-a îndrăgostit astfel de-o ţigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dânsa, şi când s-a săturat şi de copil şi de dragostea ţigăncii, unii spun că a pus argaţii s-o arunce cu copil cu tot în fântâna părăsită de lângă poarta viei, alţii că boierul el însuşi, cu mâna lui, le-a făcut vânt în fântână, iar primarul, cuminte şi prudent, îşi dădea cu părerea că mai curând era de crezut că ţiganca ea singură se aruncase, din greşeală, sau de inimă rea. Gura târgului mai spunea că a trimis pe lumea cealaltă şi alte fete, mai de soi şi mai de viţă, după ce-şi bătuse joc de dânsele. Dar gura lumii ce nu hodorogeşte! Şi cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Cecace era purul adevăr, – şi primarul ar fi jurat cu mâna pe cruce pentru asta, – e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcând moarte de om. Nici vecinii, nici argaţii, nici ţiganii cari, după ce-au fost sloboziţi din robie, ar fi putut să vorbească. Ceea ce au văzut în schimb, a fost tot aşa de rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătăţile pe (unde umblase, sumedenie de cărţi. Umpluse pereţii cu ele, până în bagdadie.

— Şi ce cărţi, d-le! făcea primarul, râzându-i ochii şi lingându-şi degetele. Nici tu vieţile sfinţilor! Nici tu carte de gospodărie. Fiindcă are şi el vie, ca noi toţi, şi moşii, şi păduri, şi livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-şi vază de interese, când toată ziulica lui stă cu capul sprijinit în coate şi cu nasul înfundat în cărţi. Mi-a căzut şi mie una în palmă. Mi-a adus-o, într-o vară, Vlădică-ţiganul, un fecior de la curte. Ce-am văzut într-însa, oi spune şi morţilor. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, şi să nu mori. Cum eşti matale tânăr, ţi-ar lăsa gura apă după ele. Una mai arătoasă şi mai mândră decât alta. Şi din faţă. Şi din spate. Şi câte două şi câte trei la un loc. Unele pe brânci, altele răsturnate, făcând tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri?...

— Nu, d-le! protestă indignat primarul. Doar sunt şi eu purtat prin lume. Nu mi-a albit, păru de geaba. Ştiu şi eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde muierile stau la vedere...

— Muzee atunci?...

— Aşa, d-le! Muzee, bată-le vina. Şi că nu-i niciun păcat să le ţii în casă, spunea tot d-l suprefect. Dar ştiu eu de ce mi-a spus el asta! Mă crecle prost. Dar am şi eu un grăunte de judecată. E ca să tac din gură, să nu dau sfoară-n ţară. Parcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu stăpânirea; şi parcă nu ştiu eu, ca şi dânsul, şi mai bine decât dânsul, că limba slujbaşului e mare, cât a boului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehei!... dacă aş putea eu să spun tot ce ştiu!

Ca să nu-i dau de bănuit, l-am întrerupt.

— Lasă c-o să-mi spui altădată, când ne-om cunoaşte mai bine...

— Da' de ce? mă întrebă mirat primarul. Doar şi matale eşti slujbaş ca şi mine. Între noi putem vorbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o ocă din vinul ăsta, că-i tare bun, – dare-ar benghiu-n el să dea de moş Anghel, că ce face şi ce drege şi pe unde-l dibuieşte, numai-la el mai e chip să bei un pahar cinstit de vin, – şi să-mi potolesc o leacă setea, că mi s-a uscat beregată de când tot pălăvrăgesc. Plătesc eu!

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. L-am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceia, între câteva ocale de vin vechiu, dar treaz la minte parcă ar fi Mut numai apă, primarul mi-a comunicat în mare Stăina că boierul avea şi-acum câteva fetişcane pe lângă dânsul, numai codănace de câte doisprezece şi treisprezece ani, ba unele şi mai mici chiar, alese însă pe sprinceană şi hrănite de bună seamă că găştile la îndopat, fiindcă toate păreau fete mari în toată puterea cuvântului, chipeşe, desgheţate şi durdulii. Cum ştia el, primarul, de taina asta, ştiau de sigur şi judecătorul şi ispravnicul, şi se ştia probabil şi la centru, în capitala judeţului cel puţin, dacă nu şi în capitala ţării. Dar toţi tăceau chitic. Nimeni nu suflă o vorbă. Pe nimeni nu-l ţineau curelele să se puie în cârcă cu boierul. Putea conu Manole să le batjocurcască, cum susţineau unii; să le ia sângele, ca să întinerească, cum afirmau alţii; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atâtea altele din casa lui; sau să le pângărească sufletele, sau să le sebingiuajscă, sau să le omoare în bătăi, nimeni nu îndrăznea să cerceteze lucrurile mai de aproape şi nimeni nu-i pătrundea sub acoperişul casei, ziăvorită ca o temniţă şi izolată ca o cetate. Ce se petrecea îndărătul zidurilor ei? Cuce-şi omora vremea conu Manole? Ce făcea cu fetele lui 'de casă? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai ştia, sau Ucigă-l toaca. Cât despre oameni!... De ani de zile boierul nu se ducea la nimeni, nu mai primea pe nimeni. Când se întâlnea cu fruntaşii târgului în piaţă, pe uliţe, sau aici, în crâşmă, la câte-un pahar de vin, băut de-a-n picioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbea de câte-n lună şi-n soare, le povestea vrute şi nevrute de pe vremea lui, plătea vinul, plătea gustările, dar ca să le dea de băut din pivniţele lui, asta ferească Sfântul!

— Şi are vinuri, d-le, nu glumă, oftă amărât primarul. Poţi să te plimbi în

rădvan cu patru căi prin beciurile viei. Uite mata într-acolo. Cât vezi cu ochii, de la poalele şi până-n muchea – dealului, în dreapta, în stânga, de-a curmezişul se întind pe sub pământ numai beciurile boiereşti. Şi ce poloboace, d-le! Cât o casă cu două caturi. Şi ce vechime, frăţioare! De pe vremea lui Vodă-Cuza, dacă în-or fi şii mai de demult. Să nu spun vorbiă cu păcat. Am gustat şi noi dintr-însele. Ne trimete şi nouă, la toţi câţi suntem, de (Paşti şi la Crăciun: cozonaci, turte, dulceţuri, gărăfi înfundate. O să vezi. O să bei şi-o să mănânci şi mată. Dacă n-o da ochii peste cap, cum ţine morţiş doctorul, când te-o întâlni întâiaşi dată, o să-ţi tăgăduiască marea cu sarea. Aşa e firea lui. De câte ori da peste un, om necunoscut, se îndrăgeşte de dânsul. Îi spune, îi vorbeşte, îi merge gura ca meliţa, îl încântă cu şoşeli şi cu momeli, până ce-i descoase şi află tot ce are într-însul. O zi, două, trei, îl ţine numai în plăcinte de la curte şi în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, aşa tam-nesam, nici bunătăţi, nici vinişkr, nici dragi mi-s ochii matale d-le cutărică. Aşa au păţit-o cu toţii. Şi d-l jude. Şi d-l Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Şi ispravnicul, ţşi doctorul, şi alte fete mai dihai decât ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatele, la toţi. De aceea, ai văzut cum îi şi poartă sâmbetele şi se bat de ceasul morţii, doar-doar i-or mai intra odată pe sub piele. D-l jude aşteaptă testamentul. Doctorul i-aşteaptă boala. Pot să aştepte mult şi bine. Nu ştiu ei, ce ştie gâtul. Vlădică-ţiganul mi-a spus şi-aseară că Ixşierul n-are nici pe dracu.

Cu toate astea, şi-n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceia, nici în lunile următoare, nu mi-a fost dat să-l zăresc şi eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-se de dânsul, îmi ţiu iau urechile de-atâta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd şi eu, în carne şi-n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toţii, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri şi alt buletin despre mersul boalei. Ceilalţi, cu etern aceleaşi glume, îşi băteau joc de diagnosticile lui zilnic desminţite, zilnic infirmate, cu jumătate de gură însă, neliniştiţi în ei. Înşişi, nedumeriţi şi intrigaţi că boierul nu mai dădea, totuşi, niciun semn de viaţă. Judele, de cum intra pe uşa sălii de şedinţe, întreba din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva în lipsa lui de la curte. Grefierul sculat cu noaptea-n cap şi legându-şi de-a-ndoasele cravata pe drum, se ducea glonţ la arhivă să controleze încă odată corespondenţa. Arhivarul pândea cu un ochiu intrările şi, cu celălalt, când uşa, când, prin fereastră, cărăruia care urcă la vie. Şi tustrei, pentru mai multă siguranţă, dăscăliseră, ameţiseră, abrutizaseră pe aprod cu ordine straşnice ca să-i caute din pământ, din iarba verde, să-i scoale în miezul nopţii, să-i aducă vii sau morfi, de unde-o şti, cum o şti, dacă întâmplător cineva de la conacul boieresc ar căuta sau ar Întreba numai de domnul judecător.

La început, de ce-aş minţi? Toată colcăiala asta de viermi flămânzi în jurul unui cadavru prezumat, mă interesase şi mă înveselise. Mi se părea că

citesc o pagină de Bălzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem şi de asta. Mi-era silă numai cât presimţeam începutul discuţiilor lor interminabile şi, m-apucau stenahoriile de la primul zâmbet premergător glumelor lor neschimbate. Şi de-o pagină de Balzac ţi-ar fi lehamite, dacă ai reciti-o zilnic, şi de mai multe ori pe zi. D-apoi de conu Manoleî Pe nedrept, dar cu atât mai vârtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai ştiu de nume. Nu speram şi nu ţineam să-l mai întâlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dânsul. Aveam impresia că-l cunosc de când lumea. Dacă l-aş fi întâlnit acum, l-aş fi recunoscut cale de-o poştă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurând din cap şi din mâini, bâţâind pe picioare, păstrând doar când şi când, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată: o scânteiere de vicleşug, o licărire de dorinţi şenile. Nu mi-l închipuiam altfel. Şi dacă n-ar fi fost cărţile lui, blestematele lui de cărţi, pricepeţi bine că mi-ar fi păsat de Conu Manole ca de papucii maichii Domnului. Dar erau cărţile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot târgul. E drept că nevasta ispravnicului avea şi ea o bibliotecă. Era renumita cale de două ceasuri împrejur. Într-o zi, m-a invitat la ea, să-mi aleg după placul inimii. M-a primit într-un camizol bleu-ciel, decoltat pană la brâu, împodobit cu dantele, roze, prin care se vedeau, sub trei rânduri de guşi, patru rânduri de sâni şi cam tot atâtea straturi de pânetece. Cu ahturi şi oftaturi languroase, cu lungi ochiade muribunde, plângându-se amarnic de lipsa de înţelegere a societăţii provinciale şi suspinând din. Profunzimile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegea volumele din rafturi, unul câte unul, cu propriile ei mâini şi mi le aşeza, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare nume de autor sau titlu de carte, murmura în extaz: Ah! Dumas! Ah! Contele de Monte-Cristo! Ah! Georges Ohnet! Ah! Dama cu camelii!... În vremea asta, (mâna uitată sub tomul desichis se închidea pe, pulpele mele şi sânii, agitaţi de focul sacru al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu ştiu cum am (Scăpat din strânsoarea atâtor maldăre de cărnuri şi cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins braţele cerul albastru şi via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm: trăiască conu Manole! Slăbiciunea, uscăţimea, mi se păreau de data asta virtuţi cardinale. Dar n-am strigat. Dimpotrivă, m-am uitat cu jind, cu ciudă, cu parapon, la conacul ascuns în cuibul lui de verdeaţa, ca un mausoleu de cărţi, cu porţile zăvorite.

Ah! Dacă m-aş fi găsit cu printre ele. Dacă aş fi putut să le mângâi, cu degete amoroase, scoarţele sfredelite de carii, paginile prăfuite. Dacă aş fi putut să le citesc...

Mai ales că, de la o bucată de vreme încoace, totul te îndeamnă la citit. Liniştea târgului. Mediocritatea oamenilor. Frumuseţea naturii. Nopţile din ce în ce mai scurte şi zilele mai lungi. Luna Mai era pe sfârşite. Aerul era încărcat de

mirosul viilor în floare. Când da într-amurg, tălăngi le de la gâtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca şi cum procesiuni invizibile de clopotniţe mănăstireşti ar fi coborât în vale, printre dealurile Cotnarilor. Şi de pretutindeni, pe toate potecile care duceau la fântâna Robilor, pâlcuri de fete, cu cobiliţele pe umăr, treceau vesele şi gureşe, ca stoluri de vrăbii.

Îmi spuneam cu necaz şi cu deliciu:

— În (parfumul, în poezia asta ambiantă, să citeşti o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate! Sau să visezi! Sau să iubeşti!

Să iubesc? N-aveam pe cine. Să citesc? N-aveam ce. Eram constrâns prin urmare să visez.

Hoinăream după amiezi întregi, fără altă ţintă decât a visului, pe cărăţri neumblate, prin vii neîngrădite, peste văji şi peste dealuri. Ca toţi magistraţii din restul ţării lăsam redactarea sentinţelor pe seama grefierului sau a şapirografului, şi mă îmbătăm, ca un om nărăvit în rele, de soare, de cer, de aer, de efluviile subtile ale pământului, dar rân realitate mai tari şi mai de temut decât vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Era singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfeniţă. Atunci, profitând de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare câmpurilor ţidilice, poemele muiate în nectar şi fiere ale poetului citadin.

Aşa s-a făcut că într-o seară, – revenind dintr-unul din vagabonda jele astea nesfârşite, ars de soare, colbăit parcă m-aş fi tăvălit în pulberea drumurilor şi cu toţi scaeţii de pe garduri prinşi de mine, dar cu inima plină, de cântece şi de lumină, am găsit pe tovarăşii mei de. Masă acri parcă ar fi mâncat agurida, şi trăsniţi şi bosumflaţi, parcă le-ar fi înviat din morţi conu Manole. Judecătorul jab ia mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalţi, s-au mulţumit să mormăiască printre buze un fel de „bună seara” scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame şi prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-şi rumege nemulţumirea în voie şi mi-am văzut liniştit de ciorba mea. Am mâncat-o cu poftă. Am mâncat cu aceiaşi poftă şi-al doilea fel de bucate. Şi tocmai mă pregăteam să-ncep pe-al treilea, în aceiaşi tăcere, glacială din partea lor, încântată din partea mea, când judecătorul, scandalizat probabil de calmul conştiinţii mele. Sau nedorind, poate, să-mi tihnească mâncarea, a isbucnit deodată:

— Păi I se poate, ajutorele, să-mi faci, una ca asta?!

Am căscat spre dânsul ochii cei mai inocenţi din lume:

— Eu?!... Ce să fac, d-le jude?

— D-ta!... om de familie, om de societate, om de lume, om bine crescut, să te porţi... să nu ştii să te porţi... să... să...

Sâsâia şi bolborosea fără să-şi t poată termina fraza. Îl treceau năduşelile. Vedeam bine că-i era teamă să nu mă jignească, cu un cuvânt prea

tare. În schimb eu mă înroşisem de-al binelea, De la primul cuvânt asupra creşterii, ina gândisem imediat la Anica, nepoata crâşmarului, pe care o înghesuisem cu câteva seri mai înainte în bolta de viţă din fundul grădinii. Fata nu spusese nici care. Nu se împotrivise. Ba mi s-a părut chiar că, spre sfârşite, gustare şi ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmăO fi luat-o gura pe dinainte. Cine ştie cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Şi-au prins de veste părinţii. Dar chiar «aşa să fi fost, îmi repetam eu, la ce se amesteca judecătorul în daravera dintre mine şi Anica? Ce-l privea pe el păţania feţii? La rigoare, crâşmami ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deşi şi cu el m-aş fi descurcat eu într-un fel sau altul, chiar dacă nu i-aş fi spus pe şleau, de la obraz, că pe Anica lor n-o găsisem tocmai aşa şi pe dincolo. Dar judecătorul!

De aceea, mult mai liniştit şi mai sigur de mine, i-am răspuns rece:

— Nu vă înţeleg, d-le jude. Nu înţeleg amestecul d-voastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge… Gesticula şi exclamă:

— Gum domnule!?… Îl auziţi, domniilor?! Eu primesc bobârnace pentru dumnealui! Mie îmi crapă obrazul de ruşine în lipsa dumisale! Eu încasez! Eu plătesc! Eu m-aleg cu ponosul! Şi n-am nici măcar dreptul să protestez.

Tot aşa de rece, dar mai tăios, i-am replicat:

— Nu vă cer nici să încasaţi, nici să plătiţi în contul meu, d-le jude. Dacă arc cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimeteţi la mine.

Exasperat, judele ridică braţele în tavan:

— Dar unde să te găsească, domnule!… că toată ziua îmi umbli hai-liui.

În momentul acela intră pe uşă, cu o farfurie într-o mână, cu şervetul în cealaltă, săltăreţ: în mişcări şi jovial la faţă, moş Angliei. Atâta mi-a trebuit. Crezând că intrarea asta teatrală era pusă la cale de cu vreme, m-am sculat de la masă ca o furtună şi privind pe crâjşmar în albul ochilor” im declarat răspicat şi eroic:

— Unde să mă găsească? Aici! d-le jude. Oricine are să se plângă de mine, să poftească acasă sau aici!

Moş Anghel se uita cu ochi speriaţi la mine şi sunt sigur că dacă n-ar fi avut ambele braţe ocupate şi-ar fi făcut cruce cu amândouă mâinile. Judele îşi prinsese capul în palme:

— Îl auziţii domnilor! Vă spuneam eu c-a căpiat! Poftim! Alta acum! Să-i aduc pe conu Manole aici! Şi încă la orele astea!

La rândul meu îl priveam crucindu-mă.’ Ce căta acum conu Manole între mine şi Anica? Cum eram cu toţii surescitaţi nu ne-am putut explica repede confuzia. Abia după ce ne-am potolit puţin spiritele, am putut să-mi dau seama de ceea ce se petrecuse în realitate. Ia! mai nimica toată.

Boierul ieşise în după amiaza aceia după târguieli, se abătuse pe la

judecătorie unde jaflase, dacă nu ştia cumva de mai înainte, că un nou ajutor era numit de câteva luni la Cotnari, şi-şi exprimase, în termeni destul de aspri pe cât se pare, mirarea că nu găsisem de cuviinţă să-i depun, din prima săptămână, cartea de vizită. Netăgăduit, boerul avea dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporţii enorme unei formalităţi fără pic de însemnătate. Dar eram tânăr şi iritat. În loc să fac haz de mutrele lor aiurite sau de propria mea păcăleala cu nepoata crâşmarului, m-am supărat ca văcarul pe sat. Dupăce-am invocat tot felul de scuze, unele mai absurde şi mai de rea-credinţă decât altele, am declarat că principiile mele (cari principii?! dragă Doamne!), că boala boierului, că moravurile lui bine cunoscute, nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeţă! Ba am împins perfidia până acolo, încât tot pe ei i-am făcut răspunzători de incorectitudinea mea, afirmând sus şi tare că în definitiv de la ei ştiam că boierul e un „bătrân satir" şi că de câteva luni în şir trage să moară. Perfidia asta dealtfel, cum se întâmplă adesea în relaţiile dintre oameni, mi-a şi uşurat situaţia... De teama indiscreţiilor mele posibile, sau a scandalului, m-au lăsat în plata lui Dumnezeu. Din seara aceia mi-am recâştigat complect libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele şi nopţile. La judecătorie, în afară de minimum orelor de slujbă, dădeam cu praiştea. La faimoasele mese comune şi la aperitivele tot aşa de comune, nu mă mai arătam decât din an în Paşte. Mâncăm pe apucatele, unde se întâmpla şi ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în fiecare zi alte minuni de frumuseţă de-alc naturii şi, câteodată, printre viţele nebune de vie sau, mai pe furiş, între două pârleazuri, şi câte-o solidă frumuseţă, în carne şi-n oase, de prin satele megieşe. Îmi plăcea să le încânt cu vorbe îndrăzneţe, meşteşugite, culese de prin car fi; tot aşa cum la rândul meu mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sjfătoasă, a moşnegilor moldoveni. Îi vedeam venind de departe. 'Nalţi sau scunzi, dar deopotrivă de dârzi pe picioarele lor bine legate, abia aduşi din spate şi măsurând larg pământul cu toiegele lor masive care ar fi cântărit câteva ocale drepte şi? n mâinele unui flăcău. De cum îi zăream, făceam aşa ca să le ies în cale. Schimbăm o vorbă-două, la-neeput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimţite, trăgându-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam de la dânşii, de la toţi, era literă de evanghelie. Dar de la unii dintre ei am aflat într-un ceas mai multă înţelepciune decât aleargă într-un an în automobilele Bucureştilor, şi mai multă omenie decât se poate găsi, într-un veac, în sufletele cârmuitorilor.

O singură dată mi s-a întâmplat să nu observ pe un bătrân care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduţi în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi paşi în dreapta mea, am

auzit un glas răstit, dar plin to tuş de oarecare voie bună:

— Bună ziua, căciulă, că stăpâne-tău n-are gură…

M-am uitat în pripă la moşneag. Era un om, ca de vreo şaizeci şi cinci-şaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat şi drept ca o lumânare. I-am răspluns cuviincios:

— Bună seara, moşule. Iartă şi d-ta. Nu te-am văzut venind.

Şi m-am sculat respectuos, scuturându-mi părul pe care-l purtam lung şi visurile care îmi împăinjeneau încă ochii.

Bătrânul s-a apropiat de mine. Nu mi-a întins mâna. Dar cu un deget care era aşa de străveziu încât părea de ceară, mi-a arătat cartea.

— Ce citeai acolo, mă rog matale?

— Ia o carte de poezii, moşule.

— Poezii?!…

Bătrânul stătu pe gânduri un moment, parcă ar fi vrut să-şi aducă aminte ce-s acelea, poezii.’ Şi-a amintit de sigur în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut:

— Ia citeşte-mi şi mie una, rogu-te.

M-am scuzat, zâmbind:

— V-aş citi cu plăcere. Dar nu-s în româneşte. Sunt în altă limbă. Pe franţuzeşte.

— Or fi de Musset atunci, bată-l norocul! E de vârsta matale. Îl citeam şi eu, chei! pe vremuri, când îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrânul râdea înveselit. Dar se opri deodată. Făcu un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creştet până-n talpă. Şi pe când eu îmi dădeam cu gândul că trebuie să fie vreun proprietar de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind de la o ideie la alta, mă întrebă cu îndoială!

— Mă gândesc… Să nu-ţi fie cu bănat că te întreb… Dar nu-i fi carecumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari?

— Ba chiar eu, moşule.

Bătrânul se bătu cu mâna peste frunte:

— Tiii!… domnule… ce bine-mi pare că te văd. De când te caut! E şi drept că puteam să trec pe lângă mata de zece ori fără să te recunosc. Mi-nchipuiam un om băţos, arţăgos, un fel de ţărănoi ajuns. Şi când colo!… Ia dă-te mai încoa, tinerelule, să te văd cum arăţi.

Mă examina sumar, dar cu sprâncenele încreţite, mă judecă, mă cântări, şi găsindu-mă pesemne pe placul lui, clătină din cap, adăugând că pentru el singur.

— Poftim!… Dacă nu-l vedeam citind pe Musset!

Eu, fără să mă întreb ce credea lumea şi fără să rectific opinia favorabilă ce şi-o făcuse despre mine fiindcă mă găsise „citind pe Mus set”, am crezut că e de datoria mea să răspund la politeţă cu politeţă, şi l-am îmbiat:

— Dacă m-aţi căutat pentru vreo petiţie, puteţi să mi-o daţi. Ştiu că nu e

tocmai legal s-o rezolv aici, în mijlocul câmpului. Dar de hatârul d-tale o să calc şi eu, odată, legea.

Bărânul protestă, glumind.

Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călca şi mată, că le calcă destule vite încălţate. Dă-mi mai bine mâna. Pe-a mea ţi-o dau, cum o vezi, goală puşcă, fără petiţii.

Şi stângându-mi mâna lung, cu vigoare, îmi declară:

— Inii pare bine de cunoştinţă.

Stângându-i-o şi eu la rândul meu, i-am spus, însă glumind:

— Aş vrea să-mi pară şi mie bine... dar nu mi-aţi spus cu cine am onoarea.

— Aşa-i! Unde-mi era capul! Vezi matale, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul când nici nu gândeşti. Eu mi-nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaşte. Aşa-s bătrânii. Uită că mai sunt şi tineri pe lumea asta. Iartă-i şi mată. Îmi dai voie să mă recomand.

Şi se prezintă simplu, fără să accentuieze cuvântul „boier”, rostit mai mult din ohicinuinţă:

— Eu sunt boierul Manole Arcaşu.

Va recunoaşte oricine că la toate puteam să mă aştept, numai la asta nu. Degetele mi s-au muiat în mâna lui solidă şi i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră aşa de caraghioasă, aşa de stupidă, de om căzut din lună, încât boierul m-a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorât:

— Matale-ţi pare rău că m-ai cunoscut?

Am bâiguit repede:

— Da... Ba nu... Se poate!... Cum puteţi să credeţi una ca asta?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să îmă încurc multă vreme în crâmpeie de fraze descusute. Bătându-mă uşor cu palma peste umăr, mă îndemnă prieteneşte:

— Haide!... Haide!... Să nu ne începem cunoştinţa cu o minciuka. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Îi fi auzit pe atâţia vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energic că aş fi auzit de aşa ceva” deşi mă ispitea grozav gândul să pun o vorbă bună pentru amicii de la moş Angliei. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzând în faţa mea un om în toată puterea vârstei, pe când mi se vorbise de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav?! se răţoi conu Manole, asta nici gând. Dar că tun nouăzeci de ani bătuţi pe muche, asta-i adevărat, din păcate! îmi confirmă el cu o tristeţă prefăcută în glas, pe când în ochi îi mijeau două scântei de voioşie.

Nu m-am putut opri să nu exclam:

— Cum faceţi atunci, ce faceţi, ca să fiţi aşa de tânăr?

— Crezi că eşti cel dintâi care mă întrebi? mă întrebă la rândul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da’ de ce să mai vorbim de pacostea asta de vârstă şi de lucruri triste! De ce să ne stricăm ziua de pomană? Ce-ar fi, dacă mi-ai citi mai bine din Musset?

A trebuit să-i mărturisesc că n-aveam pe Musset la mine, ci pe un poet cu mult mai mare, care umplea acum lumea cu parfumul florilor lui de suavitate şi de otravă, pe Baudelaire. Boierul n-auzise de numele lui. Mă privea făcând un ochi mai mic, şi cu un surâs incredul în colţul gurii. Cu atât mai stăruitor însă insista să-i citesc din el. Şi fără să-mi dau eu singur seama de ce, poate fiindcă poezia asta e mai izbitoare şi mai uşor de înţeles decât altele, poate fiindcă pe mine însu-mi mă subjugaseră în copilărie contrastele ei brutale, poate pentrucă un gând obscur îmi şoptise să pun la încercare rezistenta bătrânului, am ales „Une charogne”. O ştiam pe de rost. O recitam, de sigur, fără ştiinţa declamaţiei, dar cu toată căldura şi avântul tinereţii. Nu-mi scăpa în vremea asta nicio tresărire de pe faţa conului Manole.

La început a ascultat-o cu atenţie încordată, jdar fără prea mare interes. Mi s-a părut doar că strâmbă uşor din. Nas, la prima evocare a hoitului. S-a obicinuit însă destul de repede cu mirosul pestilenţial care transpiră din fiecare rând, din fiecare cuvânt al descripţiei macabre. Instinctiv dădea capul pe spate şi-şi închidea pleoapele, parc-ar fi vrut să se ferească de duhoarea morţii. Nu i s-a deşteptat, un moment, interesul, decât când am ajuns la pasagiul acela, aproape idilic, în care poetul compara formele indecise ale cadavrului în descompunere cu începutul unui vis. Apoi, am tăcut lung, ca şi cum poezia s-ar fi terminat acolo. Şi numai după ce boierul şi-a înturnat spre mine o privire cercetătoare şi nedumerită, aşteptând totuşi ceva, deşi vedea că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic şi grandios ca un marş funebru de Beethoven: „

Et pourlanl vous serez semblable a celle ordure…

Boierul şi-a ridicat’ capul deodată. Soarele, apunând, îi lumina fruntea. În jurul nostru natura întreagă, spectrală sul) limbile de foc care lingeau cerul, părea complicc cu fatalitatea morgii peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Şi când am sfârşit, când am invocat, larg ca o rugăciune:

Alors, ô ma beauté! dites à la vermine
Qui vous mangera de baisers,
Que j’ai gardé la forme et l’essence divine
De mes amours décomposés!

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoţie, n-a putut să-mi spuie

decât:

— Ai dreptate... E mare... E mai mare... Şi nu ştii... N-ai de unde să ştii, ce-au trezit, ce-au răscolit în mine, stihurile astea!

În seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit, aproape. Mi-a cerut să-i întovărăşesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcuşuri o luă înainte, parc-ar fi fugit de el însuşi sau că cineva l-ar fi alungat din spate şi, oricât eram de obicinuit cu mersul, mi se pă, rea că abia puteam să mă ţin de dânsul. Îl spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului, fără să gâfâiască măcar. În dreptul unui podeţ pe care-l ştiam şubred şi cu o scândură lipsă, ara vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schiţez o mişcare. Dintr-o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s-a oprit decât la răs-ptantia care desparte şoseaua naţionallă în două, cea din dreaptă coborând spre târg şi judecătorie, cealaltă urcând spre fântâna Robilor. Acolo mi-a întins mâna. Mă aşteptam la un cuvânt de mulţumire, de amabilitate, cel puţin de lormă. În loc de asta, mi-a cerut brusc cartea şi mi-a spus nici pe mâine, nici la revedere, nici măcar pe cândva, pe altădată, ci pur şi simplu: bună seara. Şi-at dispărut în noapte.

M-am întors acasă destul de peiplex. Fără vo-a mea îmi jucau în minte cuvintele primarului: douătrei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toarta, şi pe urmă basta! Cu mine nu durase nici măcar atât! O poezie recitată, un schimb, – şi nici acela prea lung, – de banalităţi convenţionale, şi despărţirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispitea. Nici plăcintele. Aş fi vrut însă o dovadă, cât de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut, – de ce m-aş înşela singur? să-l văd preocupat de ceea ce sunt, de ce fac, ce visez, ce, cred, ce râvnesc, ce năzuiesc.

Nu sunt orgolios din fire. N-am nici vanităţi, nici susceptibilităţi puierile. Mi-e complect indiferent ce-ar putea să creadă despre mine o. Cireadă de boi sau anonimele turme omeneşti. Dar, pe vremea aceea, ţineam încă la opinia egalilor. Şi conu Manole, deşi îl cunoşteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui percipitată, oricât încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire, mi se părea, sincer, altfel decât cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalţi şi ceva mai mult decât un egal, îmi repetam cu stupoare: la nouăzeci de ani buchiti simţea poezia modernă! Şi la aceeaşi vârstă avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului, o tinereţă care făcea de ruşine generaţia mea dezamăgită şi sleită. Uitând momentul penibil al despărţirii, nu mă mai gândeam decât la misterul vitalităţii acesteia prodigioase. Ce-o fi făcând ca să pară măcar aşa de tânăr? Cum şi-a putut păstra judecata neatinsă? Prin ce miracol, mai ales, şi-a salvat frăgezimea sensibilităţii? Bătuse de mult miezul nopţii şi eu, întorcându-mă când pe-o parte, când pe alta în aşternut, întorceam în acelaşi timp şi pj-o faţă şi pe alta şi pe toate fetele posibile, aceea? problemă. Căutam zadarnic cauze

naturale, explicaţii plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, anti-naturale, mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a l-ţi it mult să dau crezare bârfelelor de mahala. Ba sunt sigur că în mometul când în sfârşit mă fură somnul, în clipa când ultimele realităţi întrezărite printre gene se îngână cu primele visuri, am văzut pe e nu Manole, cu coarne pe cap şi coadă de diavol la Spate, distilând în alambicuri sticloase ca ochii Satanei, elixiruri de viaţă lungă.

De aceea, să nu vi se pară straniu că a doua, zi dimineaţă, buimăcit de somn, murit de vise şi părându-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din aşternut şi m-am ghemuit în fundul patului, când l-am văzut intrând pe uşă ca la el acasă, şi străbătând odaia cu paşi mai siguri, dacă se putea, decât în ajun. Mi-au trebuit câteva minute ca să mă reculeg. În vremea asta el îmi explica simplu că a venit să-şi repare impoliteţa din seara precedentă şi că mă ruga să primesc în dar un paner cu vinuri şi alte bnnătăţi, pe care le aducea în spinare o namilă de om cât un munte, spân, buzat şi negru la faţă ca fundul ceaunului. Am recunoscut, din auzite, pe Vlădică-ţiganul; mi-am adus aminte de vinul şi plăcintele primarului; şi am refuzat, curtenitor dar hotărât.

— Nici măcar o leacă de vinişor? mă întreba surprins şi mâhnit boierul.

— Nimic! Nimic! coane Manole. Vin nu beau. Mâncarea-i pentru mine floare la ureche. Trăiesc cu aer şi cu cărţi. Cărţi, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii!... de de nu mi-ai spus-o asta de aseară, măi copilule, exclamă necăjit conu Manole. Îl încărcăm pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catâr mănăstiresc.

— Nu-i nimic... O Să-l încarci d-ta altădată. Mai ales, – am adăugat glumind, nu uita să strecori printre ele şi vreuna cu învăţături de viaţă, lungă.

— Iar îmi pizmuieşti bătrâneţele, măi mânzule! mă ameninţă cu degetul conu Manole. Apoi, ridicând braţele în aer, ca şi cum ar fi invocat i mărturia cerului:

— Păi, bine, nătăfleaţă ce eşti! Cum vrei să trăeşti mult dacă bei şi mănânci pe sponci! Nu uita, măi băiete, vorba veche: mănâncă bucate de azi şi bea vin de an-ţărţc dacă vrei să trăeşti cât lumea.

— Între noi doi, ochi în ochi, coane Manole, d-ta mănânci şi bei cum spui?

— Asta-i altă poveste! se apără boierul. Nu ştii matale cealaltă vorbă: fă ce spune popă, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi!

Şi uitându-ne unul la altuli ca doi cumetri care se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit râsul pe amândoi.

Dealtfel, conu Manole râdea mereu, râdea pentru te miri ce şi mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile, – fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două şi de câte trei ori pe zi, că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de faţete şi aspecte, pe care nu le-am putut

descoperi decât cu vremea şi una câte una, era veselia. Ceea ce îndeobşte lasă indiferenţi pe alţii sau îi întristează, pe el îl înveselea. Spectacolele naturii îl făceau să zâmbească; spectacolele vieţii îl făceau să râdă; însuşi spectacolul morţii nu izbutea să-i întrerupă voia bună.

Ni s-a întâmplat aşa, odată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bura ca prin sită. Era ceată şi frig. Dealurile se pierdeau îndărătul fâşielor negre de nouri care atârnau şi se târau pe pământ ca draperii funerare. În atmosfera asta lugubră am văzut urcând drumul cimitirului, opintindu-se din greu şi lunecând la tot pasul, un popă cu poalele antereului prinse în brâu, patru vlăjgani care abia duceau pe umeri un coşciug din scânduri de brad negeluite şi o femeie despletită care bocea, urla şi se văicărea în urma mortului. Pe mine m-a mişcat, m-a emoţionat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sunt credincios. Nu sunt superstiţios. Dar când cosciugul a trecut pe lângă noi, mi-am scos pălăria şi, pentru întâiaş dată de când nu mai ţineam minte, mi-am făcut cruce. Fireşte, nu mi-am făcut-o pentru mine, şi nici pentru mântuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatârul femeiei. Mi-am spus, probabil, că văzând pe un străin rugându-se pentru răposatul ei, biata femeie. Se va simţi mai puţin singură, mai puţin părăsită.

Când mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul râdea sardonic. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpâni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de râs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri:

— Ia, vezi mata, că eu îi cunosc. Îi cunoşteam pe amândoi mai bine, după câte văd acum, decât te cunosc pe măta. Ea lelea Catinca, o femeie!... bună s-o pui pe rană. El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară, un beţivan fără pereche. I-a mâncat averea neveste-sei în crâşme. I-a mâncat sănătatea. De câte ori se îmbăta, şi se îmbăta de cum se lumina de ziuă, o stâlcea în bătăi.

Şi-acum, ai văzu ţ-o. Ea, în loc să zică bogdaprostulul c-a scăpat de dânsul, îl jeleşte. Şi matale, om întreg, îţi faci cruce.

N-am vrut să recunosc, pe dată, că viaţa e plină, ca şi moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori grosolane, şi că numai cine le înţelege poate să-şi păstreze, nealterate, seninătatea zâmbetului, egalitatea sufletului şi sănătatea trupului; dar în inima mea şi aproape fără ştirea mea, cuvintele conului Manole lăsau pârtie adâncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca şi dânsul. Priveam natură cu mai multă încredere şi existenţa, ca şi cum mi-aş fi încordat braţele în faţa ei. Râzând mai des, mi se părea că-s mai puternic; şi discoperindu-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzaţia vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi, dacă...

Presimţeam un adevăr încă obscur. Ca orbul care simte pe piele căldura

dulce a soarelui şi bâjbâieşte prin întuneric, după lumină, aşa simţeam şi eu că un adevăr imanent mă împresoară din toate părţile. Îl dibuiam. Îl pipăiam. Ştiam că există.

Îmi trebuia doar formula.

Într-o dimineaţă, sculându-mă mai bine dispus ca de obicei, cu toate simţurile îmbătate în acelaşi timp de mirosul aerului curat care năvălea pe ferestrele deschise, de cântecul păsărilor, de transparenţa certiltii albastru, de savoarea vieţii pe care o aveam parcă pe buze şi pe limbă, mi s-a părut c-o găsesc. Dacă n-am strigat: Evrika! ca unul din faimoşii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi lipseşte candoarea sau curajul. În schimb, am alergat într-un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stând turceşte ca un înţelept, pe un purcoi de fân, cu un muc de ţigară stinsă în colţul gurii. I-am strigat de departe:

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole şi-a dat cu o sfârlează pălăria de paie mai pe ceafă, s-a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se uita de câteori îi ardea de glume, şi m-a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate?

— Am găsit secretul eternei tinereţi!

— Nu mai spune! Şi-ai găsit matale singur năzdrăvănia asta?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului, mi-am început cu entuziasm tirada filozoficoştiinţifică. În termeni ditirambici am făcut apologia râsului sănătos, a râsului care rând pe rând încordează şi destinde muşchii obrajilor, ai pieptului, ai pânteoelui, râs fizic în aparenţă dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterioase, dă brânci sufletului şiexaltează forţele vitale ale omului, I-am demonstrat cum printr-o disciplină inteligentă, printr-o gradaţie severă, printr-o riguroasă şi savantă reglementare a râsului instinctiv, un fel de gimnastică suiedeză a muşchilor faciali şi abdominali, – s-ar putea întreţine, chiar în organismele cele mai debile, focul sacru şi salutar al vieţii. Şi-am terminat, dându-l pe el însuşi ca exemplu, vrând să ilustrez cu el practica şi teoria râsului.

De data asta însă conu Manole, care-mi ascultase cu răbdare de înger toată poliloghia, m-a oprit scurt:

— Spui prostii!…

— Cum?!

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă şi uiţi două.

— Ce-am uitat, coane Manole?

— Ai uitat că animalele nu râd. Prin urmare, idupă teoria malale, ar trebui să se nască moarte. Şi-ai uitat că muierile hlizesc şi chihotesc tot timpul. Prin urmare, tot după teoria matale, ar trebui să trăiască îndoit şi întreit cât bărbaţii. Ori, trăiesc şi mai puţin, şi se zbârcesc şi mai de vreme, după cum am

observat la cucoanele din generaţia mea. Ei! Ce ne facem atunci cu teoria, fiule? Pe unde scoatem cămaşa, nepoate?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli. N-am avut curajul să-i stric cheful. Şi n-am avut prostul gust sa m-arăt mofluz. Am înghiţit în sec. Poate c-am înghiţit şi cu noduri. Dar făcând haz de necaz, cum se spune, nu m-am lăsat doborât de-o înfrângere, în definitiv plăcută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrân prieten să se desfăteze puţin pe socoteala mea. Şi bine mi-a priit. Hazul s-a schimbat repede în râs adevărat. Peste un ceas habar nu mai aveam că în aceeaşi dimineaţă mă erezusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul şi pământul cu ecourile veseliei mele, fără să mă mai sinchisesc de sistematizări aride, ba uşurat mai curând că scăpa sem aşa de ieftin din pacostea şi beleaua teoriilor indigeste.

Râdeam prin urmare. Şi-aş fi continuat, de sigur să râd până în vremurile de apoi, dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s-ar fi ivit în zarea prieteniei noastre, un nour, li început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cât ai bate odată din palme, a crescut, s-a umflat, s-a desfundat şi s-a revărsat, impetuos şi năvalnic, aşa cum se desfundă şi se revarsă, de-al crede că Dunărea ea însăşi şi-a ieşit din matcă, diversele noastre Câcaine orăşeneşti. Ce se întâmplase, ce se petrecuse în adevăr aşa de groaznic? Nimic în aparentă. Fotul în realitate! Elita târgului aflase că eram în bunele graţii ale boierului.

Vestea, – după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai târziu, – a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele conmesenilor mei de până mai ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupoare universală, doctorul care mă zărise cel dintâi, braţ la braţ cu conu Manole, nu-şi credea ochilor. Judecătorul şi toţi ai lui, cu şezuturile în aer şi cu scăfârliile, lipite una de alta, sub lampa atârnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă şi nu-şi credeau urechilor. Stupoarea n-a ţinut însă mult, cum nu pot avea lungă durată niciuna din marile emoţii sau pasiuni omeneşti. Viaţa n-ar îi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larmă şi zeflemelele generale, au început pronosticu i-e. Câţiva mi-au dat o săptămână de prietenie. Alţii două. Niciunul trei. Dar nimic cu e statornic pe Jumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut şi sorocul stabilit de dânşii. Şi-a venit, lugubră şi lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor care se încăpăţânau să mă găsească tot în tovărăşia conului Manole. Bieţii mofluzi nu mai înţelegeau nimic. Le pierise pofta de mâncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoştiseră urechile. Singur medicul de plasă şi-a mai păstrat câtă va vreme optimismul profesional. Rânjind cu buzele suflecate până la gingii, îşi arăta acum pe de-a-ntragul colţii galbeni, pune taft i cu negru, ca patru zaruri scoase din uz. Vrând să tenteze sau să sfjideze soarta, făcea rămăşaguri, pe-o ţuâdă’.)

pe un pachet de tutun, pe-o halbă, pe-o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mână, că mai am o zi, sau săptămână, o ultimă săptămână de prietenie cu conu Manole. Dar rămăşagurile nu pot dura toată viaţa. Omul cel mai pătimaş din fire se plictiseşte de la o vreme să tot piardă într-una. Atunci se întoarce pocăit şi cuminţit la înţelepciunea strămoşilor, la cea care nu costă pe român niciun pitac de cinci: la bârfeală. De la întrebarea inocentă a judelui:

— Ce naiba or fi făcând vecinic împreună?

— Până la răspunsul în doi peri al doctorului:

— Ei! şi dumneata, judecătorule! Parcă eşti căzut din altă lume! Cu un bătrân satir ca conu Manole ce-ai vrea să facă!... nu e decât un pas. L-au făcut, plătindu-şi cu inima uşurată un rând de şpriţuri. Şi acum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe ceilalţi i-au făcut fără să-ţ şi mai deslege hăerile pungii. Şi-au comunicat astfel unul altuia, înflorind scenele la prânz şi făcându-le mai sărate şi mai pipărate la masa de seară, că duceam în tovărăşia boierului o viaţă de desfrânare şi de destrăbălare nemaiauzită; că-mi petreceam nopţile în orgii şi după amiezile în chiolhanuri; că în conacul boieresc erau o puzderie de fete de casă, una mai durdulie decât alta, pe care le iubeam eu, în parte sau de-avalma, pe când boierul asista, tremurând şi palpitând, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite; că...

Dar n-aş mai isprăvi o carte întreagă dacă m-aş pune să povestesc tot ce auzeau de data asta ycu urechile lor şi vedeau, alevea, cu ochii lor.

Cum e uşor de bănuit, niciunul din amănuntele astea picante nu le-am aflat de la dânşii. Pe unele mi le-a şoptit Anica, pe care am găsit-o într-o seară, alarmată, înfricoşată, pierdută, căinându-mă din toată inima ei pură şi lipindu-se în aceiaşi timp de mine mai felină şi mai voluptoasă ca niciodată, de când ştia că srunt un stricat şi jumătate; pe celelalte le-am aflat de la aprodul judecătoriei!

Observasem, în adevăr, de-o bucată de vreme încoace, de câteori venea, ca de obicei, dimineaţa şi seara, cu corespondenţa, citaţiile, peţi; i'. Le şi alte hârtii de rezolvat, că-i umblau ochii ca mărgelele, pieziş, pe furiş, scotocind printre scaune şi vrafurile de cărţi, cotrobăind pe sub mese, pe sub pat, pe după perdele şi prin toate colţurile odăii, într-o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu de; tulă bunăvoinţă to tuş:

— Ai pierdut ceva, Ghiţă?

Ghiţă, în loc să răspundă, zâmbi şiret gi-mi făcu cu coada ochiului:

— Nici azi nu vx-a trimes nimic.

— Ce să trimeată?... Cine se trimeată?

Ghiţă, iarăşi, în loc să-mi răspundă, începu un pomelnic:

— Apoi, dă! cum spune şi d-l judecător, şi d-l grefier, şi d-l arhivar, şi d-l

subprefect…

Exasperat de ocolirile şi cehivocurile lui, m-am răstit la el:

— Nu te întreb ce spun alţii! Îţi vorbesc doar româneşte! Ai înţeles? Te-am întrebat: ce să-mi trimeată? Cine să-mi trimeată…

— Boierul, de! răsuflă necăjit Ghiţă. Nici vin… nici…

— Ieşi afară!…

Am sărit din pat după dansul şi i-aş fi dat cu ghetele în cap dacă n-apucă s-o tulească pe uşă. Bine-nţeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violenta. Eram sincer hotărât să-i cer iertare. Ticălosul nu mi-a lăsat însă nici mulţumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd venind, m-am pomenit cu el umilit ca un câine bătut şi gudurându-se pe lângă mine:

— Am mâniat tare astăzi pe domnul ajutor!…

I-am strecurat, stângaci, bacşişul. El l-a făcut să dispară, cu dexteritate. Dar din clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, şi pentru câţiva lei daţi cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce ştia, şi-mi raporta tot ce prindea dedindărătul uşelor. Majoritatea informaţiilor lui erau, ca ale tuturor agenţilor secreţi, prolixe şi insipide. Cuvinte reproduse anapoda, fapte înţelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Arareori mă amuzau. De pildă când îmi repeta, cuvânt cu cuvânt, câte-o scenă mai cu coarne şi mai cu moţ din orgiile mele sardanapalice, povestită de docior sau de judecător. Şi-o singură dată m-au interesat. Inscara când Ghiţă mi-a comunicat, în mare taină, că nişte anonime proiectate în comun şi scrise cu mâna ofiţerului de” jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise ministerului de justiţie.

De data asta mi s-a părut că gluma se îngroaşe. Am crezut că e momentul oportun să iau boul de coarne. M-am adresat deci direct şi personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuţie cu putinţă. Şi cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

După ce-a încălecat toate vorbele late şi toate principiile mari din lume, începând cu morala şi sfârşind cu diversele ci imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziţie, dar cu reticenţe, cu abilităţi, cu întortocbeli de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lângă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebuie să ne reunim cu toţii, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraş, din când în când, odată pe săptămână, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul şi cu subprefectul, dacă cu ceilalţi i-ar veni peste mână boierului; sau cel puţin cu subprefectul şi cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfârşit, dacă la rigoare şi subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

Ce s-a petrecut în mine, ascultându-mi judele, e uşor de înţeles dar greu de explicat. M-a impresionat umilinţa cererii? M-a încântat ridicolul eliminărilor

succesive? M-a ispitit rolul inedit de emisar diplomatic? Nu mai ştiu. Destul numai că i-am făgăduit cu uşurinţă, luându-mi angajamentul formal că voi reuşi.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu; Manole cum urcă sprinten şi voios colnicul, am simţit că ar fi o faptă urâtă să-l întâmpin cu vorbe de claca şi mi-am dat seama de greutatea întreprinderei. Am încercat, to tuş. Spunându-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i descreţesc mai întâi fruntea, am început să-i descriu cu vejrvă şi cu cât puteam mai mult spirit, mutrele paraponisiţilor med. De la primul portret însă conu Manole ra-a întrerupt:

— Eşti vesel, şi-mi pare bine. Povesteşti cu haz, şi mă bucur. Dar e de geaba să strici orzul pe gâşte. Caraghioşii aceia nu mă interesează. Vorl) eşte-mi de altceva. Ce-ai mai citit nou?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Începusem cu verva, şi-am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale ştiinţei, de misterele cerului, de tot ceea ce ştiam că-l interesează şi-l pasionează, cu speranţa că ameţindu-l cu ropotul cuvintelor voiu putea» spre sfârşite, să reviu la ceea ce aveam pe inimă. Speranţă zadarnică! Am revenit şi-n ziua următoare şi-n alte patru sau cinci zile în şir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei ticluite de mai înainte, dar cu aceiaşi insucces. Până ce, într-o seară, cum începusem tocmai o timidă şi supremă tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mâna să închid pliscul şi privindu-mă atent, ascuţit, printre genele unui singur ochiu, m-a întrebat mustrător:

— Măi spânzuratule, tu-mi ascunzi ceva? Te cam văd de-un cârd de. Vreme că-mi tot dai târcoale cu procopsiţii ceia de la crâşma lui moş Anghel. Ce-i cu dânşii? Te-au trimes la mine cu vreo jalbă în proţap?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deşertat sacul. Conu Manole m-a ascultat până la capăt. Îi vorbiam cu căldură. Eram rând pe rând duhliu şi patetic, începusem să cred eu însu-mi în ce spuneam. Cu atât mai vârtos speram să mă creadă el. Aş fi dat nu ştiu ce să-mi vadă faţa. Cu siguranţă că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înnoptase de-al binelea. Nu-mi mai vedeam nici vârful nasului. Aş fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greşeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, îşi trăsese plapoma peste cap. În jurul nostru pământul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pânze umelate de corăbii. Numai în spre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul strălucea viu între două dealuri înclinate leneş, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

În frumuseţea, în liniştea, în misterul acesta al nopţii care începea, conu Manole parcă ezita să-mi răspundă. Simţeam bine că se luptă cu ei însuşi şi că

făcea un dureros efort ca să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva, de dincolo de dealuri sau din adâncul pământului.

— Copehilule... m-ai întrebat de multe ori ce fac şi ce dreg, ca să nu mă doboare mulţimea anilor pe care îi port în spinare. Îmi dau cu gândul c-ar fi poate păcat, măcar de hatârul minunilor care plutesc acum asupra noastră, să nu-ţi dau o părticică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Îmi auzeam bătăile inimii. Bătrânul se oprise un moment. Apoi urmă, ceva mai tare:

— Ştii tu, măi puştiule, de ce par mai tânăr ţ decât alţii de vârsta mea? Ştii tu de ce mi-am păstrat judecată limpede şi simţurile netocite?

Conu Manole mă lăsă câteva momente agăţat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghiceam însă că se destind într-un surâs amar şi resemnat.

— Fiindcă m-am ferit, ca de foc, de proşti, măi ţâncule. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea. Mi-au fost dragi şi oamenii. Îi căutam cu lumânarea. Aş fi Vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam: bunuri, gânduri, emoţii, năzuinţi, şi bunul cel mai de preţ dintre toate: vremea. Îţi închipui şi tu că într-o viaţă lungă cât două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut şi eu fel de fel de oameni. Şi buni, şi nărăviţi, şi răi şi nătărăi, şi cinstiţi şi bandiţi, şi escroci şi viţioşi, şi păcătoşi, şi ticăloşi, şi spânzuraţi feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m-am ferit de niciunul. Am vorbit cu toţi. De la mulţi am învăţat câte ceva. Cine ţi-o spune că din vorbele unui vântură-lume sau într-un fund de puşcărie nu poţi să înveţi nimic, să ştii că acela minte ori că el însiiş nu e în stare nimic să înţăleagă. Dar şi cine ţi-o spune că poţi să înveţi ceva de la prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de carte sau căptuşit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupeşti între ochi.

Conu Manole se odihni câteva momente. Răsufla grăbit... Răsuflă apoi mai larg, odată, şi urmă:

— Lumea, măi băiete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare făptură, îşi are slovele ei. Numai ochi să ai să le citeşti. Singură pagină prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citeşte într-însa! Păs de găseşte ceva în ea!

Se înturnă mustrător spre mine:

— Şi tu ai vrea să mă înhăitez cu dânşii!

Râdea înnăbuşit. I-auzeam râsul ca un gâlgâit de apă în fundul unei peşteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele care scăpărau de-asupra mea, mi se părea că sclipesc şi (ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gândurile. Nu i-am stânjenit râsul. Aş fi vrut să-l mai aud. De la el singur, urmă întru târziu, rar şi trist:

— Tu, flăcăule, eşti tânăr... Ai viaţa înaintea ta... Ca bogatul care nu se uită la o firfirică, poţi să-ţi risipeşti ceasurile la crâşma lui moş Anghel... Dar eu? ... Uită-te la mine: nu cum par, ci cum sunt... Sunt bătrân... Zilele mi-s

numărate... N-o să mai văd multe nopţi ca noaptea asta... N-o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mâine... sapă şi lopata... Cât sunt însă pe picioare, şi glasul conului Manole vibra cald şi sumbru în noapte, cât mai am o picătură de sângeân vine, iartă şi tu egoismului bătrânesc, – aş vrea să-mi umplu hârbul ăsta de viaţă, aşa cum se umple ulciorul de lut cu apă de izvor, cu tot ce-a mai rămas mare şi bun în lume şi cu tot ce mai e frumos pe pământ...

Ultimele cuvinte le-a şoptit mai mult decât le-a spus. Dacă n-aş fi ştiut că nu se închină nici lui Dumnezeu, nici lui dracu, aş fi putut să-mi închipui că se roagă. Îşi ridicasei amândouă braţele în aer. Ltt urmăream umbra subţire protilându-se pe licăririle cerului şi descriind un larg arc de cerc, ca şi cum ar fi vrut să cuprindă în ele tot văzduhul. Abia murmură:

— Priveşte, copchilule...

Îşi lăsă apoi braţele să-i cadă uşor pe genunchi. Se înclină încet spre mine. Se propti aproape de umărul meu... Îmi suflă în ureche:

— Ţst!... Ascultă piciule!... Ascultă cum ţârâie un greier, de-ai zice că raza luceafărului sfârâie intrând în pământ!

Am ascultat, încremenit. Parcă fusesem surd până atunci. Deodată, în jurul meu, în noaptea caldă şi mută, sub pâlpâirea nenumăjrată a stelelor, alţi greieri, sute şi mii de greieri, de-aproape, de departe, din fundul văilor, de pe coamele dealurilor, au început să cânte. Era un svon, un ison uşor şi vast ca un preludiu de orchestră. S-ar fi spus că pământul îşi Umfla şi-şi desumfla ritmic coastele ca foalele (unei orgi uriaşe şi ca respiraţia lui profundă umplea noaptea de vuiet, că bolta unui templu.

— Mai vrei să te întorci la dânşii? mă întreba şugubăţ bătrânul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe care îi zăream acum, ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenţii şi de vanităţi. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru întâi aş data. Îmi spuneam cu entuziasm; iată sensul vieţii adevărate. Şi repetam de-a doua zi chiar, cu emfază, firească vârstei: să trăeşti în armonia sau dezarmoniile universului, faţă-n faţă cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă! Dar în toate cazurile departe de proşti. Avea dreptate conu Manole. În lături prostia! Cu acre umilite, smerite şi cucernice, ea ne stinge luminile cerului, aşa cum maicile la mănăstiri, pioase şi cernite, stâng cu mucarniţele lor lungi flăcările policandrelor. I a gândul că prostia împiedicase veacuri şi milenii de-a rândul progresele omului şi că şi-acuma se punea de-a curmezişul tuturor iniţiativelor, tuturor îtifăptuirilor, tuturor îndrăznelelor, o mânie surdă îmi încrunta sprâncenele, pe când răbufniri de orgoliu exagerat îmi umflau pieptul.

Ne mai putând să păstrez numai pentru mine sentimentele de duşmănie care mă agitau, am izbucnit într-o zi faţă de conu Manole:

— Ca şi d-ta, îi despreţuiesc şi eu, şi-i urăsc de moarte.

— Pe cine? mă întrebă bătrânul, făcând pe speriatul în fata atitudinei mele războinice...

— Pe proşti...

Atunci o umbră de tristetă trecu pe fruntea lui:

— Eşti nerod.

— Cum?

— Ţi-am spus că eşti nerod.

— Da1 de ce?

— Fiindcă, măi tândală, pe un lepros nu-l dispreţuieşti. Fiindcă pe un râios nu-l urăşti. Şi fiindcă un prost nu e mai vinovat de prostia lui decât râioşii şi leproşii de boala lor...

L-am întrerupt sarcastic:

— Să-i plângem, atunci?

— Şi mai puţin încă! mă sfătui blajin şi blând, bătrânul. Plânsul ca şi ura, scurtează viaţa. Mă întrebi mereu de ce-am trăit aşa de mult? Fiindcă n-am plâns micimile lumii şi n-am urât scăderile ei. Sunt destui ochi şi inimi haine, pentru asta. Noi? Noi să privim mai sus, şi de mai sus.

— Bine!... Bine!... am consimţit eu zâmbind. Dar cum?

— Ocolindu-i, măi păcală! ţi-am mai spus-o. De ce te faci că nu-nţelegi? Să ne apărăm de palavrele prostului, cum se apără vită cu coarnele şi calul cil coada, de bâzâitul muştelor. Să nu stăm în calea lor. Să ne ferim de dânşii. Nu de alta, dar că mai toate molimele, prostia se ia... De câte ori mi s-a întâmplat să stau de vorbă cu vre-un prost mai mult de cinci minute, mă simţeam şi eu, de la o vreme, greu de cap, scârbit de toate, preocupat de fleacuri şi de mărunţişuri. Am încercat de multe ori. Poate-oi fi eu prea slab de îngeri. Încearcă şi mată...!

Ce să mai încerc! Constatarea conului Manole o făcusem şi-o refăcusem în nenumărate gânduri... Numai că n-o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbura şi mă intriga totuşi. Cum se face că toţi cei cari, dintr-un motiv sau altul, trăesc departe de lume, izolaţi, închişi în ei înşişi, sau în peşteri, sau în turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei omeneşti, nu sunt la fel de înţelepţi şi n-apucă nici pe departe bătrâneţile conului Manole. Câţi schimnici, câţi pustnici, câţi sihaştri, câţi anahoreţi, n-au murit în floanea vârstei! Un caz, mai ales, îmi stă pe inimă. Îmi aminteam de un călugăr pe care-l cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, aşa îl chema pe călugărul meu, se închisese într-un vechi cuptor de făcut pâine aşezat drept în mijlocul curţii, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării şi despicat în două de rădăcinile unui mesteacăn zvelt şi alb ca un fum de ţigară. Paisie lipise crăpăturile cu mâinile lui, astupase cu moluz şi băligar toate găurile şi zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsând o deschizătură numai cât

un laţ de palmă, ca să i se treacă printr-însa coji de pâine sau de mămăligă şi-o troacă de apă. A stat aşa, zidit şi îngropat de viu ca într-un coşciug, neputând să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brânci, neschimbând o vorbă cu nimeni, sufocat şi înecat în propriile lui murdării, unsprezece ani în şir. Eram de faţă când jandarmii, din porunca stăpânirii, au spart zidurile cu târnăcoape şi-au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite care i se încleiaseră dealungul spinării până la buce şi cu ochi goi, lăptoşi, albi aproape, ca de orb. Mai târziu, după ce l-au îmbăiat şi l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb câteva vorbe cu dânsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe câte le ştia, le aşeza în şir, fără articole, fără predicate, aşa cum viorbjesc copiâii. Îl pricepeam cu greu dar îl pricepeam. Nu era nebun. Nici înţelept însă nu pot să spun că era. Ia, un biet om ca atâţia alţii. Un creştin. Şi a murit de tânăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au desgropat. Cu toate astea, dacă teoria conului Manole era cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adânci bătrâneţe. Niciun om, în adevăr, din câţi întâlnisem până la dânsul, şi de la el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deşertăciunile şi de prostia ei, ca monahul Paisie.

I-am povestit întâmplarea asta conului Manole, într-o zi superbă de vară, când toate crengile copacilor erau pline ca de flori şi de fructe sunătoare, de cântecele păsărilor. Şi-am mai adăugat, mi se pare, ca să-l necăjesc şi eu o leacă:

— Ei! să te văd acum cucoane pe unde o să-mi scoţi şi mata cămaşa!

— Cum mi-e portul. Prin nădragi! mi-a ripostat ghiduş boierul. Dar tot el reveni:

— Să lăsăm însă glumă la o parte. Cazul e simbolic. Povestea interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atât mpi vârtos cu cât întăreşte tot ce ţi-am spus.

M-am uitat chiorâş la dânsul.

— Nu te zgâi, mă rog matale, aşa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgâeşte-ţi mai bine ochii pe dinăuntru şi gândeşte-te că Paisie a trăit unsprezece ani în şir, zi şi noapte, în tovărăşia tâmpilor.

Crezând că m-a înţeles de-a-ndoasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat:

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcu însă cu mână-l plictisit, ca şi când ar fi alungat o muscă:

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici în somn. Trăeşte cu el, sau cu alţii. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuşi, vezi şi mată ce imbecil şi-a ales ca tovarăş de drum. Dacă a trăit cu alţii, spune-mi, rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr? De bună seamă că nu cu noi, păcătoşii. Ci cu cei de-o teapă cu el: cu sfinţi, cu martiri, cu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă societate! mormăi conu Manole. Tot unul şi unul!

După un moment de şovăială, îmi adăogă, confidenţial:

— Îi cunosc pe toţi. Din curiozitate, din viţiu, poate, am citit şi eu vieţile sfinţilor. Nu te povăţuiesc să-mi urmezi pildă. O să fii mai câştigat citind vieţile haiducilor, oricât de idiot ar fi scrise. Un Jianu, un Tunsu, au ceva omenesc într-înşii, dacă nu mai multă omenie decât toţi cei din vremea lor. Au nădăjduit, au luptat, au urât, au iubit, au făcut rău şi bine, au trăit. Pe când sfinţii!...

Conu Manole făcu un gest de scârbă, ca şi cum, din nebăgare de seamă, s-ar fi atins cu mâna de-o coropeşniţă sau de-o broască râioasă. Se potoli repede însă, văzând că în faţa lui nu erau legiunile de lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălţate cu toate florile pământului. Respiră adânc parfumul lor, şi întorcându-se spre mine, şi privindu-mă glumeţ, cu ochi înfipţi ca doi licurici sub streaşina sprâncenelor, mă întrebă:

— Ce-ai spune, măi svânturatule, dacă acum, când ne râd dealurile sub arşiţa soarelui, m-aş apropia tiptil de tine şi, cu mutră pocăită, cu priviri spăsite şi cu glas pe nas, ca al popii când iese cu toate odăjdiile pe el în uşa altarului, te-aş îndemna:

— Măi copile, nu miroşi florile câmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, beţe de aer şi de lumină, cântau în preajmă şi deasupra noastră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, mustrător, cu degetul.

— Măi copilandre, nu asculta cântecul privighetoarei, că ispitele diavolului sălăşluiesc sub limba ei...

La câţiva paşi de noi un pom uriaş îşi culca ramurile încărcate de roade până la pământ. Mere domneşti, mari cât luna plină, străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea şi mă ameninţă cu spaimă prefăcută:

— Măi flăcăule, nu gusta din mărul cela rumen ca un obraz de fată mare, că viermele ascuns într-însul o să-ţi pătrundă-n carne şi-o să te roadă până la ficaţi.

Desnădăjduit, ne, mai ştiind încotro să dau cu capul, cu nările închise, cu urechile astupate, cu toate simţurile betege, mi-am ridicat privirile sp e cer. Dar conu Manole stătea la pândă. Tună înfricoşat:

— Asta nu! mai ales asta nu! Om în puterea vârstii, nu pipăi cerul cu ochi năimiţi de frumuseţea lui, şi nici trupul copilelor cu gând de desfătare, că se burzuluieşte Dumnezeu şi te-or pârjoli flăcările iadului...!

N-apucă însă bine să-şi termine palinodia, şi-l pufni râsul. Mă scutură, amical, de braţ:

— Ce-ai zice de mine, măi michiduţă, dacă apostoliceşte şi duhovniceşte, dar serios ca un ţap logodit, ţi-aş fi vorbit astfel? Ce-ai spune dacă, cu glas fătarnic şi pe nas, ca un dascăl într-o strană, te-aş povăţui: întoarce-ţi, omule, căutătura de la bunurile vremelnice şi odihneşte-ţi-o, pentru veacul veacurilor, amin! la sânul celui de sus... Nu-i aşa căţi-ai spune, şi pe sfântă dreptate, a căpiat moşneagul!

Fruntea conului Manole se posomorâ:

— Cu toate astea aşa cne vorbesc sfinţii, – ceva mai prost, fireşte, dar cu aceiaşi tâlc. Aşa au trăit mucenicii. Aşa au gândit părinţii bisericii. Aşa l-au făcut, ne-om, după chipul şi asemănarea lor, pe Paisie. Aşa au surghiunit, dintr-o lume făcută pentru simţurile omului şi pe care, fără de ele, nici n-ar putea măcar să şi-o închipuie: cântece, culori, miresme, femei, gândire; şi-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui dumnezeu sensibil. Numai la duhoarea lăturilor: bubele şi puroaiele cănri.

Aii! Dumnezeul lor!

Ajunseserăm în vremea asta, pe nesimţite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într-o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar în depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului şi în spre apus, prolilându-se aproape transparent pe cerul ars de soare, zimţii Carpaţilor.

Ridicându-şi braţele, la înălţimea orizontului conu Manole îmbrăţişă tot cerul şi tot pământul, cât se vedea şi dincolo de ce se vedea cu ochii, dintv-o singură privire. Apoi rosti, larg, ca o binecuvântare:

— Ce curat e aerul!... Ce dulce e viaţa!... Şi ce hâd e Dumnezeul lor!...

Stătu aşa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se rotea, ca un nimb, în jurul capului. O suflare de vânt i se juca în şuviţele albe ca sideful. S-ar fi spus că aripi nevăzute îi răcoreau fruntea.

Întorcându-se împăcat şi liniştit spre mine, îmi mărturisi:

— Ţi-am spus că am trăit mult fiindcă m-am ferit de nătângia oamenilor. Nu ţi-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viaţa, fiindcă am scos dintr-însa pe Dumnezeu.

N-aveam nevoie de prea multă trudă ca să-l cred pe cuvânt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Ştiam şi eu că o clipă furată superstiţiilor, rugăciunii sau temerilor deşarte, e o clipă câştigată asupra morţii.

Dar mărturisirea bătrânului mă nedumerea totuşi. Îmi spuneam cu încliletudine:

— În trei sau patru feluri, până acum, mi-a explicat marea lui longevitate. Când s-a înşelat? Când m-a înşelat? Nu cunoaşte el însuşi taina pe care o poartă într-însul? Sau, cunoscând-o, mi-o ascunde?

M-am hotărât să-l urmăresc mai de-aproape. Nu mă gândeam, fireşte, la ce se gândea elita târgului: la vrăji misterioase, la retorte, fiole şi alambicuri întortochiate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, când ies strigoii din morminte şi trec prin aer, val-vârtej, călări pe cozi de mături, ostaşii Satanii. Îl cunoşteam acum prea bine pe boier, ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte şi cu coadă la şezut. Nu mă gândeam, deasemeni, la copilele din satele megieşe, firave şi-abia învolte, amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei şi puteam prin urmare să-mi imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, ascuns de ochii oamenilor că un harem şi

străbătut, – în efluvii parfumate şi acorduri imprecise, pe iespezi de marmură sau profunde covoare orientale, – de paşi mărunţi, uşori şi goi.

Dar de viziunile astea fugare şi lascive, dacă le-am avut, nu era de vină viaţa conului Manole; nici gândurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopţilor care începeau să fie ceva-ceva mai lungi, fierbinţeala sângelui şi zvâcnirile inimii peste care creierul omului nu poate, fi stăpân. Când eram cu mintea limpede, ceea ce mi se întâmpla mai totdeauna, îmi spuneam:

— Bătrânul tău prieten nu te-a invitat să-i vizitezi gospodăria? O fi având motivele lui. E poate încă una din originalităţile lui. Oricum ar fi însă, nu bănui, nu suspecta, ci mulţumeşte-te cu ce-ţi dăruieşte. Fiecare ins arată semenilor lui ce are mai de preţ. Unii, palatele, moşiile, giuvaericalele, bogăţiile lor. Alţii, sufletul sau înţelepciunea. Ţie ţi-a căzut partea leului. Nu crâcni. Nu aiura. Profită. Scormoneşte. Adânceşte.

Am profitat, şi cu ce râvnă încă! mai ales că de data asta, totul, oameni şi împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sâcâia cu insistenţele lui. Se resemnase, probabil. Cei de la crâşma lui moş Anghel, învinşi sau plictisiţi, mă lăsaseră şi ei în plata Domnului. Arşiţa implacabilă a zilelor de vară, se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roadele toamnei, îşi odihnea trupul ostenit ca al mumei care-şi aşteaptă pruncul.

În calmul naturii şi-n indiferenta creaturilor, m-am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă şi savantă încântare. Procedând prin eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucţie. Întrebările alternau, grave sau uşoare. De câte ori întâlneam pe boier îi puneam câte una:

— Fumezi mult, coane Manole… Nu crezi matale că tutunul întreţine sau lungeşte viaţa?

— Mai e vorbă! mă lua peste picior bătrânul. De aceea, pe semne, c-au trăit cu sutele de ani tata Noe şi toţi patriarhii Bibliei. Trăgeau straşnic din ciubuce. Fân însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul? coane Manole, l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungeşte cât de cât viaţa?

— Care orgoliu?… Ce fel de orgoliu?

— Orgoliul puterii, de pildă… Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-şi râcâie aripile de pământ.

— Poftim! Ce-ţi mai trecu acum prin minte! Să fii mândru de putere, când nu poţi să faci nimic cu dânsa, să-ndrepţi un rău, să schimbi un suflet, ca miniştri bunăoară; sau când orice bot poate s-o aibă, tot ca miniştrii bunăoară. Cât despre nume!…

Conu Manole se propti ţeapăn pe picioare şi-şi îndesă mâinile în şolduri:

— Mă cheamă Arcaşu! Şi vrei să-mi ţiu nasul bârâigat pentru atâta lucru? De ce, mă rog? Când se putea, tot aşa de bine, să mă cheme Armaşu, Abraşu sau Aldămaşu…

Am încercat un protest timid:

— Cu toate astea, tradiţia… sângele… strămoşii…

— Ce sânge?! Care strămoşi?!

— Hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur Ide strămoşi. Eu unul ba! Nu-i ştiu pe toţi. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei, – iertate-i fie păcatele – era frumoasă coz, dar rea de muscă, foc. Aşa erau vremurile şi muierile pe-atunci, că de-atunci s-au schimbat de le-a mers pomină!… zâmbi bătrânul.

Dar chiar de-ar fi fost altfel… Chiar dacă m-aş trage direct din arcaşii lui Ştefan… Ei şi? Care ţigan nu se trage şi ei, din tata-n fiu, dela, descălecătoare şi mai înainte de descălecătoare. Cine se poate naşte din pântecele femeiei, fără părinţi? Şi dece să te crezi căzut cu hârzobul din cer pentru atâta lucru? Şi dece să te glorifici cu o meteahnă sau cu o faptă de ruşine, pe care o împărtăşim cu toate dobitoacele, pământului?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta şi ştergând, cuminte, orgoliul de pe răbojul longevităţii, l-am întrebat altădată pe boier:

— Dar justiţia?… Sentimentul că eşti drept şi că poţi împărţi şi altora dreptatea, nu crezi matale că poate prelungi viaţa?

Conu Manole îmi făcu cu ochiul:

— Hai! baţi şeaua ca să priceapă iapa. Ţi-ai spus aşa, într-o doară: ce-ar fi dacă mi-aş trage un pic de spuză pe turtă cu mâinile lui moş Manole? Fiindcă eşti şi matale o fărâmă de judecător, ai vrea să te asiguri, din vreme, şi de pensie şi de adânci bătrâneţi. Şterge-te pe Jxt mai mânzule! Paşte murgule iarbă verde! Justiţia n-a lungit, niciodată, zilele nimănui. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe-alc altora. Vorbesc, cât mă taie capul despre justiţia oamenilor. Că nu te-i gândit, de bună seamă, la celelalte justiţii: la justiţia naturii, la justiţia lui Dumnezeu…

— Ba la toate m-am gândit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, – zâmbi mucalit bătrânul, – fiindcă şi cu ele, şi fără ele, e tot un drac. Vezi şi matale. Justiţia lui Dumnezeu? Haram de capul ei! Dumnezeul Bibliei cere dinte pentru dinte. Al Evangheliei, să-ntorci dreapta dacă ţi-a fost pălmuită stânga. Al Coranului, mai şmecher, vrea o lege pentru ai lui şi o alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu biet om, din încurcătura asta de maţe, când nici dumnezeii nu se înţeleg între ei!

Barem justiţia naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă şi expeditivă. Ai puterea? Ai dreptatea. N-ai puterea? Te mănâncă lupul dacă eşti oae; îmbuibatul dacă eşti flămând; şi nemernicul dacă eşti cinstit la suflet…

Taman ca justiţia oamenilor!

— Atunci să fim sceptici? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpânită în glas… Să fim impasibili? Să fim cinici?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduinţă, îmi răspunsp împăciuitor.

— Să nu fim mărginiţi, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împart im în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm de doctrine… Să nu ne poticnim în teorii. Ele ţărmuresc viaţa. N-o explică. Şi n-o înţeleg.

Cu toate astea, îmi spuneam eu cu exasperare, şi-n seara aceia şi-n zilele următoare: trebuie să existe în inima omului un resort, oricum s-ar numi el, convingere, doctrină, credinţă, care să-l susţie în clipele de îndoială, să-l întovărăşească în ceasurile de desamăgire, să-i dea brânci în zilele de luptă. De pildă idealul, gloria!

Cu faţa iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier:

— Dar gloria? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri, morocănos:

— Nu ştiu. Nu cunosc. Eu nu vorbesc decât despre ceea ce ştiu!

N-avea dreptate… Ştiam şi eu, ştia şi el că n-avea dreptate. Cum îmi spusese el. Singur altădată:

— Dacă oamenii n-ar vorbi decât despre ceea ce ştiu, cine naiba ar mai deschide gura! Cu toate astea n-a fost chip să-i mai desleg băierile gândirii. E exact că nici eu n-am insistat mai mult decât se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înţeleptul meu prieten trăise prea mult şi văzuse prea multe, ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanităţile omeneşti.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului! nu-mi lipseau. Cauzele care lungesc sau scurtează viaţa sunt nenumărate ca nisipul mării. N-aveam decât să mă plec şi să iau din grămadă: lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, remuşcarea, averea, sărăcia, ambiţia, umilinţa, resemnarea, trufia, viţiul, virtutea, câte şi mai câte altele, să poţi alcătui cu ele un dicţionar cât degetul cel mare de la mâna dreaptă, de gros. I le-am înşirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai niciuna, cred. După toane şi împrejurări, conu Manole îmi răspundea cu o glumă, sau pe îndelete, sau nu-mi răspundea deloc. De cele mai adeseori însă îmi răspundea. Dacăn-aş fi un pios adorator al sfintei leni, şi dacă n-aş prefera celei mai frumoasee pagini scrise, gândul instabil care o inspiră, visurile şi dulcile aiurări ale minţii care o premerg, de mult aş fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, to tuş, că o să-l scriu odată şi-odată. Poate, iarăş, că n-o să-l scriu nici când. Şi poate că mai bine e aşa. Cenuşa conului Manole va odihni mai liniştită.

Fiindcă el însuşi mi-a spus odată, legănâjndu-şi capul ca un pom bătut de vânturi:

— La ce să scrii î?

Vorbea astfel, trăgându-şi alene pasul, într-o minunată zi de toamnă, tristă şi încântătoare, ca toate lucrurile care se sfârşesc. Cerul era sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite şi răzleţe, plăci de aramă ruginită. Frunze veştede foşneau, la cotituri, sub paşii noştri.

— La ce să scrii! repetă bătrânul. Ce-ţi închipuieşti tu, măi încurcă-lume, c-o să rămâie din toate vrafurile de hârtie tipărită de-alungul veacurilor? Ce cuvinte noi ai putea s-aduci omenirii? În ce tipare reînnoite să le torni? Şi cine să te asculte? Şi cui i-ar folosi?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pământ, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedea că era trist. I se întâmpla şi lui, că ori şi cui, să aibă asemenea ceasuri de descurajare, când amara ironie a vieţii sau vanitatea ei, apar, deopotrivă, înţeleptului ca şi celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l aţâţ, i-am spus:

— Cam aşa vorbea şi Eclesiastul.

Dar atunci un cocor, vâslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole îşi ridică privirile.

Alţi cocori, în cete, în unghiuri, în linii frânte, străbăteau văzduhul. Pe cerul vânăt desenau slove albe.

— Silabiseşte-le pe ele mai întâi, măi cărturarule, – mă sfătui înseninat bătrânul – şi dă-i pace Eclesiastului. El căina deşertăciunea omului. I-o plâng şi eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. În jurul nostra se-n ţin de cartea lumii. Deschide-le, măi papă-lapte. Răsfoeşte-le măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul pământului. Şi să-mi spui, mâine, ce-ai înţeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă şi matale. Începem culesul…

Şi cu vorbele astea ne-am despărţit. M-am (uitat după bătrân până ce-a dispărut, ţanţoş şi săltăreţ, printre coardele de viţă; apoi am luat-o şi eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea să mă întorc, mai de vreme ca deobiceiu, la judecătorie sau în târg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gândul s-ascult îndemnurile boierului şi să studiez natura. Cu gravitatea învăţăcelului m-am pus pe lucru. M-am uitat lung la cer, până ce mi-a înţepenit ceafa. Am scrutat bine pământul, până ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Ara cercetat zborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M-am înţepat în urzici. Şi mi-am sucit gâtul după cârdurile de fete care veneau, cântând şi hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva, – de ce m-aş face mai cu moţ decât nu sunt, – nici n-am prea înţeles, nici n-am prea văzut.

Mai curând l-am văzut, hăt! de departe, pe Ghiţă al meu, când mă întorceam Spre casă, pe la toacă, cu desagii înţelepciunii deşerţi pe umeri, dar vesel ca un cântec haiducesc şi flămând ca un lup. I-am strigat cât m-au ţinut plămânii:

— Măi Ghiţă, măi!… pune de gătit!

Dai, Ghiţă nu m-a auzit. Înfipt ca un par în mijlocul drumului, îşi făcuse palma cozoroc de-asupra ochilor şi măsura şoseaua de la apus la răsărit. Fără doar şi (poate că mă pândea pe mine. De ce mă aştepta însă? Nu m-am întrebat. Şi niciun presentiment misterios nu mi-a strâns inima.

L-am strigat a doua oară, şi-a treia oară şi de câteva ori în şir. Iar când m-a auzit sau m-a zărit, prostul de el, în loc să dea buzna-n casă, s-a repezit spre mine. De geaba îi făceam semne disperate. Cu cât dădeam din mâini mai tare, cu atât grăbea galopul. Leoarcă de sudoare, gâfâind şi bolborosind, m-a anunţat, spionând împrejuriihile cu priviri speriate:

— Domn… ajutor! Domn… ajutor!… Două scrisori pentru d-voastră…!

Oricât îi plângeam de milă, m-a pufnit râsul.

— Ei şi! Două scrisori!… Alergi de-ţi iese sufletul din tine şi faci atâtea marafeturi pentru două scrisori!… Dă-le-ncoa!

— Vedeţi că…

Şi plecându-mi-se peste umeri, isbuti să mai adauge, pe când cu mâini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într-o batistă murdară:

— Vedeţi că e mare zarvă-n târg… Boierii noştri-s la moş Anghel… Chefuiesc de la prânz… Scrisoarea de la d-l ministru!

Am strâmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mâini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiţă avea dreptate. Primul plic, galben, oficial, purta ştampila ministerului de justiţie. Celălalt era de la tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană şi cheful de la moş Anghel. De data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam care. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întârziu, măcar cu câteva minute, surpriză neplăcută, am deschis mai întâi scrisoarea tatei. De la primele rânduri însă, am holbat ochii şi tot sângele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de câte patru şi de câte cinci ori aceeaşi frază, fără s-o pricep. Mi-a trebuit un ceas ca s-o termin. Opt pagini de scris mărunt, îndesat, pline de mustrări amare, de imputări severe, întretăiate ici şi colo de câte o dojană mai blândă în care stăruia nădejdea că în cele din urmă tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-meu îmi spunea că a aflat, – din însăşi gura ministrului, cu care fusese coleg de şcoală în copilărie, – de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari, şi că-i crăpase obrazul de ruşine la vârsta lui, ascultând ce-i povestea fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărăşia unui bătrân stricat până-n măduva oaselor… şi nu vorbe-n vânt! exclamă nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete de acuzaţie sprijinite pe scrisori, pe rapoarte pe documente autentice. În cuvinte duioase îmi amintea de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi dea învăţătura şi creştere cuviincioasă, de făgăduielile mele solemne; şi mă întreba cum de m-a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare şi să decad până-ntr-atâta încât să uit tot ce-mi datoresc mie însumi şi numelui cinstit pe care-l port. Din fericire, – şi numai din consideraţie

pentru dânsul, – ministrul Hu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă şi ireparabilă. Cariera nu-mi era sfărmata. Aveam încă vreme să-mi revin în fire şi posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al ţării, într-o comună din Dolj.

N-am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aş fi sfâşiat cu dinţii! Nu mai aveam nevoie de slujba lor! Să şi-o păstreze! S-o dea altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui trântor. Unui samsar. Ştiam acum ce-nseamnă magistratura lor, justiţia lor. Mi-o spusese şi conu Manole. O să le-o strig în faţă. O să le-arunc demisia în nas. Şi ce demisie! Eram tânăr încă. Nu cunoşteam viaţa. Îmi închipuiam că dreptatea trebuie să iasă de la sine, ca untdelemnul, la suprafaţă; şi că minciuna, şi bârfeala, şi calomnia, pot fi demascate. Îmi juram să nara astâmpăr şi odihnă până ce nu voiu da de gât pe ticăloşi. De-aş fi ştiut bine că trebuie să umblu desculţ, flămând şi gol, voiu lupta… Două zile în şir, cu uşile zăvorite, am scris, am şters, am adăugat, am rupt şi-am copiat un memoriu pe nu mai ştiu câte coaie de hârtie. Soarele îmi bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răspuncleam. Răsunau dealurile de cântece. Nu le auzeam. Mâncam acasă. Fumam ţigară după ţigară. Pluteam în nouri de fum şi într-o pâclă sinistră de ură şi de răzbunare.

Aşa m-a găsit, într-a treia zi de dimineaţă, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gândisem de multe ori la dânsul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare, sau să duc cu mine scârba învinuirilor nedrepte. Mă hotărâsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă ruşine de obrazul bătrânului, decât de fuga mea.

De la primele cuvinte însă, după ce mi-a mângâiat uşor fruntea şi s-a uitat întrebător, adânc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voiu putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Şi-am plâns ca un copil.

Cuminte, conu Manole, m-a lăsat să-mi plâng, cu sughiţuri, tot năduful. Abia după ce m-am liniştit o leacă, m-a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoiala în glas şi ridicându-mi fruntea spre dânsul:

— Mai ai încredere în mine, dragul moşului?

— Am coane Manole… Cum să n-am?

— O să mă asculţi atunci ce te-oiu sfătui?

— Te-ascult coane Manole.

— Chiar dacă nu ţi-o fi la început pe plac?

— Chiar…

— Ce-ai scris matale acolo?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară consimţimântul, şi-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuşi coaiele răvăşite pe masă, pe

scaune şi pe pat, şi le-a citit cu migăleală, cu atenţie, rând cu rând, filă cu filă, până la urmă.

A rămas dus pe gânduri, câteva momente. Apoi a clătinat scurt, hotărât, din cap:

— Nu!... Aşa nu merge... Nu e bine... Nu se poate.

Îl întrebam numai din ochi: de ce nu? coane Manole...

— Apoi, măi băiete... Îi prea lung, şi n-o să-l citească nimeni. E prea sincer ca să-l creadă cineva. Şi mă vorbeşti prea de bine într-însul, ca să nu se gândească alţii la rău.

Începeam să zâmbesc.

— Ştiice-aş face eu, mă copchilule, să fiu în locul matale?

— Fă cum crezi, coane Manole.

— Uite... aş lua memoriul ăsta de sus, şi l-aş rupe până jos. L-aş lua apoi de mijloc şi l-aş rupe pe din două. Şi-aş urma tot aşa până ce nu s-ar mai alege nimic de dânsul.

Făcând cum spunea, conu Manole rupea coaiele una după alta şi le aşeza, grămadă, ca un pumn de confetii, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi:

— Munca mea de două zile!

— Dă-o focului, măi băiete. Ea te-a făcut să plângi. Uite cum râzi acuma. Aşa te vreau! Ascultă-mă pe mine: numai mişeii se bocesc. Omul tare râde. Şi când plânge, nu plânge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale tuturora.

De data asta ţineam să mă justific:

— Dar n-am plâns, coane Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i înfund.

— Cu atât mai rău, măi netotule. S-o ştii de la mine. Numai vinovaţii se apără. Numai ticăloşii se răsbună. Când o vită calcă mai apăsat cu copita în băltoacele drumurilor şi te murdăreşte de sus şi până jos, trebuie să fii de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu păru-ntrânsa. Ce mi-e vită! Ce mi-s oamenii! Dă-i păcatelor. Nu te mai gândi la dânşii. Ia-ţi mai bine haina în spinare şi hai! vino cu mine. Soarele trebuie să fie de trei suliţe pe cer. Şi culesul a început.

Am ieşit pe uşă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă niciunul. Eu respiram cu nesaţ, până-n fundul plămânilor, aerul dimineţii. Conu Manole, cu nasul în vânt, parcă respira zările. Când am ajuns în dreptul fântânii Robilor, în loc s-o ţinem oblu sau s-o luăm la stânga, ca deobiceiu, el a cârmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezând că se înşeală. Dar boierul urca sprinten, grăbit, spne via lui. L-am urmat, uitând dintr-odată toată amărăciunea zilelor din urmă. Îmi râdeau ochii. Inima îmi bătea uşor. În ragul porţii celei mari am rărit pasul şi mi-am fixat privirile în pământ. Nu vroiam să văd via în crâmpeie, bucată cu bucată. Ţineam la prima impresie.

Abia după ce-am trecut binişor de poartă, mi-am ridicat ochii. M-am uitat repede în lături, înainte, am îmbrăţişat toată privelişte dintr-o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nicio surpriză mare. Bănuiam eu. Era o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urâtă. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pământul afânat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului, iar de partea cealaltă pe garduri de sârmă. Frunzele stropite din belşug cu piatră vânătă. Şi struguri mari, grei, atârnând de pretutindeni că ţâţele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului şi-am poposit pe un fel de platou, într-o ogradă imensă, umbrită de copaci groşi cât roata carului, printre care abia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme şi, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boieresc, mi s-a părut că pătrund într-o altă lume, într-o altă viaţă, cunoscute din cărţi, aflate din spusele bătrânilor şi uitate de mult. Impresia era extrem de bizară. Aveam o simplă ograda de vie în faţa mea, cu acaretele şi uneltele ei de muncă risipite la intââmplare, şi cu toate astea ograda părea mai curând un tablou stilizat, desprins dintr-o ramă, decât o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuite, luau înfăţişarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Câteva pluguri trântite unele peste altele, o căruţă răsturnată lângă un zid, două poloboace desfundate uitate sub cumpăna fântânii, păreau anume puse acolo, nu pentrucă ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul pitorescului. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, şiruri de fete şi flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cântând spre clădirile din stânga noastră.

Conu Manole se îndreptă într-acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie; şi el însuşi nu se mai sătura privind şi ascultând. Un zgomot vast, continuu, domina cântecele culegătorilor. S-ar îi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam şi eu zgomotul, fără să bănuiesc de unde vine. Mi l-am explicat abia când am ajuns în dreptul cramei. Prin uşa, cât zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate şi deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile râzătoare treceau coşurile flăcăilor. Aceştia, la rândul lor, urcaţi pe scări improvizate, le deşărtau în trei călcătoare, de doi stânjeni în lungime fiecare, şi aşezate de-a curmezişul cramei. Panerele golite zburau prin aer, însoţite de strigări şi glume piperate. Feţele le prindeau din zbor. Niciuna nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncaţi feciorilor în faţă. În acelaşi timp, în cele trei călcătoare uriaşe, alte fete şi neveste, cu poalele sumese în brâu de li se vedeau pulpele până la şolduri, zdrobiau poama în ritm când domol şi legănat de horă, când sacadat şi precipitat de bătută.

Ivirea boierului n-a speriat şi n-a stingherit pe nimeni. Munca nu s-a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gâlgâia din vrane. Cofe, doniţe, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaţilor. Crama vuia şi duduia din temelie. În aer pluteau efluvii dulci şi acre, ameţitoare şi iritante, de poamă călcată, de năduşeală şi de femeie...

Conu Manole se mulţumi să întrebe:

— Merge treaba, măi diavolilor?

— Strună, boierule!

O singură fetişcană ridică hazliu din umeri şi râzând cu toată gura pârguită între doi obraji ca două mere, bodogăni:

— Ar merge ea şi mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa o leacă în pace.

— Dar ce ţi-au făcut, Frăsina moşului? se miră hâtru bătrânul.

— Ia! Gavrilă al Cojocarului!... Îl ştii matale...

Fata ezită o clipă, uitându-se ameninţător ştrengăreşte la un drac de băiat, cu ochi că mura, care tocmai îşi des carcase coşul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să ştii că te spun, Gavrilă!

— Spune fă! că doar n-am jomorât pe tată-meu.

— Ai spus să spun? Ţine jminte că tu ai spus!... Şi isbucnind de-odată:

— M-a sărutat pe gură, boierule!

— Cum se poate! exclamă scandalizat conu Manole. Ţi s-o fi părut, Frăsino! Ai făcut tu una ca asta, măi Gavrilă?

Gavrilă se scarpină în ceafă:

— De ce să mint, boierule? Am vfăcut-o! De! Ca omul de la ţară... Că nu-s purtat prin lume şi n-am învăţat cum se face la oraşe... Şi întorcându-se spre fată, cu ochii lui că mura măriţi de uimire prefăcută, o întrebă:

— Păi, unde era să te sărut? fată tai!

S-a pus pe râs boierul. Râdeau feciorii. Râdeau muierile. Râdeau cu toţii. Dezarmată, râdea şi Frăsina. Se prefăcea ea că-i mânioasă foc şi-l împroşca pe Gavrilă al ei cu must şi cu ciorchini, dar râdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcăii o suceau şi-o învârteau. Mâinile li se rătăceau prin vecini. Chiote izbucneau în învălmăşeală. Ţipete înăbuşite. Vorbe de mustrare:

— Astâmpără-te bădiţo!

— Ţine-ţi mâinile acasă, măi Toadere!

— Te pârăsc boierului, Ionică!

— Arzăte-ar focul, blestematule!

Cu alte vorbe şi alte tonuri, acelaşi „fugi încolo, vino-ncoace, lasă-mă şi nu-mi da pace”, al femeilor din totdeauna. În vremea asta, însă, treaba mergea strună. Mustul gal gaia ca şuvoaiele umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau

văzând cu ochii. Crama zumzuia ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau în cântece şi ştrengării. Nu mă miram de şotiile lor, de glumele lor sărate şi ardeiate. De când hoinăream prin sate, învăţasem doar atâta lucru că în mijlocul naturii impudice oamenii sunt mai slobozi la gură şi fetişcanele mai puţin năzuroase şi spăsite ca surorile lor de la oraşe. Nu mă miram iarăş că în libertate şi veselie munca mergea mai cu spor. Cunoşteam în privinţa asta teoriile boierului. Ceea ce mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om al progresului şi în curent cu descoperirile ştiinţii, îşi mai călca strugurii cu picioarele ca pe vremea lui Pasvante.

Îndreptându-ne încetişor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înţelepţeşte:

— Viţa, dragul moşului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N-o fi având suflet, ca omul, dar are şi ea viaţa ei, simţirea ei. Trăeşte. Eu mi-am dat de multe ori cu gândul că între toate vieţuitoarele pământului trebuie să fie, trebuie să dăinuiască, un fel de legătură tainică. De la ultimul firicel de iarbă chircit în şanţurile drumurilor, până la fruntea ta şi-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar scara e aceeaş. Suntem o apă cu tot ce vieţuieşte în univers. Ai auzit şi tu că giuvaergii ca să redea strălucire mărgăritarelor aproape moarte, le pun la gâtul cucoanelor. Pielea muierilor le întinereşte. Apoi dacă un bob de scoică renaşte la sânul femeilor, cum ai vrea tu să se lese mai prejos rodul viei? Stoarce un strugure printr-o râşniţă sau pune-l sub un teasc. O să bei apă chioară, abia îndulcită. Zdrobeşte acelaşi strugure sub talpa omului, cu toate necurăţeniile ei, cu toată sudoarea ei, şi-o să bei ce n-ai băut tu de când eşti, vin ca apa vie, din podgoriile lui moş Manole!

Într-adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător ca ograda unui gospodar cuprins, lxşierul a bătut din palme şi-a poruncit lui Vlădica-ţiganul să-i aducă două sticle înfundate, una de Cotnar roş, din anii Eteriei, şi alta de Cotnar alb, din acela pe care-l ştiau numai ei amândoi.

— Până atunci să luăm câte-o gustare, mă îndemnă bătrânul, să golim câte-un pahar în cinstea oaspetului şi potrivit datinci, să ne spălăm mâinile şi faţa.

— Să bem cucoane şi să ne spălăm. Dar aş fi mai bucuros să-ţi văd mai întâi casa…

— Voia dumitale ca la banul Ghica, fiule. Numai că n-o să prea ai ce să vezi într-însa. Ia! o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca şi stăpână-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu zidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poţi învârti carul cu boi prin ele, cu sobe cât altarele bisericilor de la ţară, dar ce-am văzut pe pereţii ei străvechi, n-o să mai văd şi nu se mai vede azi în casele bogate şi moderne. Numai rafturi, din podele până-n bagdadie. Şi în rafturi numai cărţi. Iar pe unde nu erau nici cărţi, nici rafturi, tablouri minunate, pânze din toate epocile şi din toate şcolile, adunate de el, alese de el, cum mi-a

spus mai ipe urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus şi într-o vteme când puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquiez sau un Millet, pe preţul câtorva fălci de moşie.

Neştiind unde să-mi arunc ochii mai întâi şi ce să văd mai repede, întârziam în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat dâci zece ori până să mă despart de un şir adorabil de elzeviruri, răsfoiam în grabă o ediţie princeps, căutam să descifrez pe apucatendul unui volum cu scoarţa patină de mâinile cine ştie câtor cărturari şi de scurgerea anilor.

Conul Manole clătina din cap în vremea asta şi mormăia ca pentru el singur:

— Ştiam eu, măi şoarece de bibliotecă ce-mi eşti, că fac bine ceea ce fac, nepoftindu-te să-mi treci pragul casii. Nu te-ai mai fi despărţit de hârţoagele astea. Aici te-ai ff îngropat. Aici ai fi mucezi t.

Privindu-l cu o mustrare tristă în ochi, conu Manole se îmbună repede:

— Ei! nu lua şi mată în nume de rău tot ce-ţi spun. Aşa-s bătrânii! Eu le-am citit şi răscitit pe toate. Sunt sătul de bucoavne puse-n rafturi. Ca mâine o să-l vezi şi pe moş Manole într-un raft de patru scânduri. Astăzi, lasă-l să trăiască. Hai, şi-om bea!

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Şi l-am urmat, cu gândurile aiurea, cu ochii pe pereţi. Mergeam în silă. Târâiam paşii. Parcă m-ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spiona pe sub gene. Zâmbea în barbă. Deodată s-a oprit locului.

— Tui! măi plodule, mi-a venit un gând năstruşnic.

L-am întrebat politicos, dar fără prea mare interes:

— Ce gând? cucoane.

— Tot suntem noi singuri în seara asta. Nu neaude nimeni. Cine ştie când ne-om mai vedea! Şi stai pe ghimpi de-a ta ta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile:

— Cum? Ce? Care tainã?

— Ei! care tainã? Doar n-am o sutã! Una singurã pe care-o am, vrei sã ţi-o spui?

— Mi-o spui, cucoane! Zău că mi-o spui!?

— Dar cărţile? măi şolticule...

— Dă-le focului!

— Te mai gândeşti la ele?

Ce să mă mai gândesc! Cum era să mă mai gândesc la altceva. De cărţi îmi mai ardea mie acum? De rafturi? De picturi? Casa mi s-a părut dintr-odată pustie. Nu-l mai vedeam decât pe conu Manole. M-am luat în trap după dânsul. L-aş fi urmat în pas de dans! dacă nu mi-ar fi fost ruşine. Exultam!

Ne-am spălat mâinile şi ne-am răcorit obrajii cu apă rece. Am ciocnit cu el

primul pahar de Cotnar roş, care mi s-a perlins în vine ca argintul viu. Ne-am aşezat la masa strălucitoare de albeaţa pânzelor de în, sub flacăra lumânărilor din două grele candelabre de argint. Am mâncat bucate simple şi frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brânză. Fructe. Şi la cafea, din tabacherca boierului, mi-am răsucit o ţigară. Lăsând rotocoalele de fum leneş să se ridice, să se întindă, să se încovoaie şi să se destrame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, aşteptam cu nerăbdare şi cu sufletul pe buze, destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. Îşi sorbea liniştit cafeaua. La a doua ţigară, bătu uşor din palme şi porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică se înclină, dispăru şi reapăru curând în turma, călcând în vârful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii ţintă la sticla culcată ca un prunc în braţele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca şi cum ar fi depus pe masă sfintele moaşte, aşeză în faţa boierului, într-un paner înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămaşă de nisip împietrit pe dinaţară. Boierul cu mâna lui şi cu atenţie infinită, o destupă. Un fum uşor pluti, câteva secunde, deasupra mesei. Lăsându-şi capul pe speteaza scaunului şi cu ochii pe jumătate închişi, conu Manole respiră adânc. Mă întrebă în şoapte:

— Simţi ceva?

Simţeam, în adevăr, prin mirosul obicinuit de livenţică şi de lucruri vechi al casei, strecurându-se un miros mai subtil, mai insinuant, iritant şi lasciv. M-am uitat, mirat în jurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniţa aprinsă. I-am răspuns simplu:

— Parc-ar mirosi a smirnă… a tămâie.

— Uită-te acum şi la culoarea lui.

Ridicând un iahar până-n dreptul lumânărilor, mă întrebă:

— Cum ţi se pare?

Conu Manole zâmbea:

Cum să mi se pară! În pahar parcă nu era vin, ci chihlimbar. Ape ruginii, fosforescente, jucau, cu irizări nesfârşite, în masă compactă a vinului untdelemnos. Nu era Cotnar roş. Era Cotnar alb. Şi cu toate astea, în cupa de cleştar, la flacăra lumânărilor, Cotnarul acesta alb avea răsfrângeri de purpură şi sânge.

Fără să-mi mai aştepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca şi cum ar fi binecuvântat vinul:

— E Cotnarul meu de viaţă lungă. O să-ţi spun povestea lui. Bea mai întâi dintr-însul.

Am dus paharul grăbit la gură, parc-aş fi vrut să-l dau de duşcă. Boierul ridică braţele în aer:

— Nu aşa, măi agiamiule! Nu dintr-odată. Moae-ţi mai întâi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povaţa. Am lăsat picăturile s-alunece una câte una, pe

jgbiabul limbii, până-n gâtlej. Nu mă ardeau. Îmi răcoreau doar şi-mi parfumau răsuflarea. Uneori parcă aveam o grădină sub cerul gurii... Îi savuram aroma, şi-mi spuneam:

— Aşa vin mai înţeleg şi eu! Nicio acreală nu-mi venea pe gât. Şi nicio greutate nu-mi apăsa tâmplele. Dimpotrivă, mă simţeam lucid, vesel, uşor. Râzând aproape cu hohote, i-am spus conului Manole:

— Îţi baţi joc de mine, boierule! Ăsta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea:

Conu Manole mă privea ţintă. Îi râdeau şi lui ochii. Dar ochi mult mai aprinşi, mult mai tineri ca de obicei. Şi glasul mi s-a părut şi el mai sonor şi pmai bărbătesc, când mi-a răspuns:

— Păi, fireşte! Nu ţi-am spus? Nu te-am prevenit? E vinul tinereţii!

— Să bem atunci, cucoane!

— Să bem nepoate!

Şi mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeaşi culoare. Aceiaş parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Când îl sorbeam, îl respirăm cu nările deschise şi-l simţeam în aceiaşi timp în nas şi pe vârful limbei. Dacă n-aş fi ştiut că sunt în casa conului Manole, aş fi jurat că mă aflu într-un câmp de flori, pe-o căpiţă de fân sau într-o biserică.

Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundea până-n fundul sufletului. Îmi uşura trupul. Îmi deschidea mintea. Vedeam limpede, parcă n-aş fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vârful degetelor. Nu eram beat. Nu m-am îmbătat niciodată. Dar, nu e greu să-ţi închiţpotf ce e beţia care schimbă pe om în paiaţă sau în fiară şi-l trânteşte, ca. Pe-o brută, la pământ. Eu nu mă scălâmbăiam. Nu urlam. Mi-era bine, aşa cum trebuie să-i fie pământului jilav stropit de soare... M-aş fi întins. Plutejaim într-un fel de beatitudine infinită. Şi cu toate astea, contrast admirabil, simţeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanţă, de tinereţă. I-am strigat vesel boierului:

— Vin ca asta aş putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviorează! Te întinereşte!

— Păi, nu ţi-am spus-o!

— Aşa-i! Mi-ai spus-o!

Şi-am izbit cu pumnu-n masă. Mă uitam cu ochi hilari la el:

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule? Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns! Ce-i cu povestea?

— Ehei! povestea-i lungă, măi băiete... E mult de atunci... Aş putea să-ncep ca-n basme: a fost odată ca nici odată...

Vorbia încet şi rar. Tărăgănat, cu întreruperi, îşi desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam ţintă la el. Îi vedeam fruntea şi muşchii feţei contractându-se. Îi vedeam buzele mişcându-se. Dar buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai depărtate, tot

mai surde. Din când în când numai, înăbuşit, auzeam câte-un crâmpei de frază:

— ... era pe la patruzeci şi opt... baricade se ridicau la toate răspântiile Parisului... Noi, un pumn de boiernaşi, eram beţi de entuziasm şi de libertate... m-am întors în Moldova noastră oropsită, odată cu cei dintâi „bonjurişti”... pe atunci nu erau trenuri... diligenţe, poştalioane, surugii care chiuiau trecând peste dealuri şi peste câmpuri fără drumuri...

Apoi, n-am mai auzit nimic. Niciun crâmpei de frază. Niciun cuvânt. Prea chiuiau surugiii. Iar harabnicele se învârteau, plesnind din şfichiuri ca pocnete de pistoale. În larma lor caleaşca boierească zbura, ca o nălucă, peste hopuri şi hârtoape. Fugeau ţarinele în urma ei. Rămâneau satele mofluze, în nori de colb şi în schelăjăiala câinilor şi plozilor speriaţi. Sărea şanţuri. Trecea ape. Fără poduri. Trezea freamătul pădurilor. Scula mahalalele. Iat-o la Iaşi. Ca un vârtej străbate patriarhalele uliţi desfundate. Şi scurt, dintr-o singură smucitură de hăţuri, caii albi de spumă înţepenesc locului, în faţa casei din Sărărie. Porţile sunt încuiate. Slugile îşi aşteptau însă stăpânul. Ca din pământ răsar oameni de curte, jupânese, fete de casă şi de suflet, argaţi, rândaşi, şi robi. Lanţurile cad. Junele boier, voios şi sprinten, sare din caleaşcă. În gheroc strâns pe talie şi cu gâtul înfăşurat de trei ori într-o cravată cât un brâu, pare miârtdli u lia vedere că un făt-frumos. Fetele îşi dau cu coatele:

— Frumos s-a mai făcut, sura to! Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se şi întrebându-l:

— Matale eşti maică? Dar un glas cald şi plâns îl strigă din cerdac:

— Manole!... Manole!...

Râzând şi smulgându-se fericit dintre dânşii, junele boier urcă treptele câte două şi câte trei deodată şi se arunca în braţele maică-sei. Dulce îi mai mângăe obrajii zulufii bietei mame şi cum îl înfăşură şi-l împresoară horbotele malakofului!

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă:

— Sănătoşi sunteţi, mamă?

— Şi ea-i răspunde:

— Te doream, Manole. Tată-tău se temea că n-o să te mai vadă. Te-aşteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave şi narghilele, temutul vistiernic, cu barbă albă până la brâu înflorită totuşi de-un zâmbet, i-a întins mâna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întâi la frunte, apoi la buze... O simţea tremurând sub buzele lui. Fără gând rău şi-a spus:

— Tata a slăbit foarte. N-o să mai poată fi mânia lui Dumnezeu ca mai înainte. Cu ştirea sau fără voia lui o să pot face şi eu ţării un pic de bine.

Curând însă şi-a dat seama că binele e mai uşor să-l râvneşti, decât să-l faci. Cu moşneagul nu era de glumit. Oricât îl rosese şi-l slăbise boala, între degjetyele lui nodbroiasle, închircite ca rădacinele copacilor, ţinea încă solid

strânse frânele treburilor obşteşti. Era şi el un tip, în felul lui, bătrânul vistiernic. Ca mai toţi boierii din protipendadă» de-o vârstă cu el, mai că nu ştia nici să scrie nici să citească. Cu ochelarii încălecaţi pe buricul nasului, cu degetul urmărind rândurile chirilice, silabisea slovă cu slovă şi când citea, parcă un bondar se învârtea prin oclae. Era plin de îngâmfare, în schimb. Nimeni n-avea voie să cârtească în faţa lui. Tot ce spunea el era literă de evanghelie. Ca să-şi puie o simplă iscălitură, cu trei caturi şi cu cârlionţi la începutul şi la sfârşitul fiecărui cuvânt, în josul unui zapis, chema pe nevastă-sa, pe Manole, pe toţi cei mai de aproape ai casei şi, privindu-i pe de-asupra ochelarilor, le repetă, apăsat, zicala lui favorită: cine nu-şi deschide ochii, deschide punga! Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cârcotaş când era vorba de drepturile altora, zgârcit de-şi mânca de sub unghii, nu trăia decât pentru liturghia de Duminecă şi ca să-şi rotunjească prin încălcări şi procese la Domnie, moşia părintească din Bivolari. Când a murit, i-a lăsat lui Manole o moşie de patru ori mai mare decât o moştenise el însuşi şi pentru care nu cheltuise niciun irmilic. Iar cât a trăit n-a lipsit o Duminecă sau o singură zi de sărbătoare, de la biserică. Ştia toate slujbele pe de rost. Era toată ştiinţa lui. Dar pentru asta se socotea mai învăţat şi men îndreptăţit să-şi spuie cuvântul în divanuri decât oricine altul. Dumnezeu îl lumină. Aşezat în strană episcopală, urmăreai vorbă cu vorbă citaniile preotului. La cea mai mică greşală, sau abatere, sau scăpare din vedere, îşi ridică toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, şi urlă de se cutremura catapiteazma:

— Ai sărit pe „Doamne miluieşte” popo! Ia-o de la început că-ţi crăp capul!... Popii îi ştiau de frică. Satele îi ştiau de frică. Slujbaşii! cârmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se muiau genunchii, numai văzându-l?! Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis şi să-l înfrunte. Bătrânul îl asculta mulţumindu-se să mârâiască printre gingii. O săptămână buchită l-a ascultat. Ba că robia ţiganilor e o ruşine. Ba că ţăranilor li se cuvine şi lor slobozenie şi pământ. Ba că Moldova trebuie scăpată de Turci... Ba că ei, tinerii boieri, sosiţi proaspăt de la Paris, vor schimba totul, din temelie. Bătrânul vulpoi îl lăsa să vorbească. Nu suflă un cuvânt. Dar într-o bună dimineaţă pahonţii stăpânirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf şi l-au trimis peşcheş cuvioşiei sale, stareţului mănăstirii Neamţului. Un an şi mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi şi rugăciuni. Degeaba îşi frângea mâinile maică-sa şi bătea mătănii la toţi sfinţii, vistiernicul Toader rămânea neînduplecat. Iar când însfârşit, i s-a muiat şi lui cerbicia în ajunul marilor sărbători ale Paştelor, nu i-a dat voie să vină printre boierii, la Iaşi, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boiereşti se întindeau pe trei dealuri, cu văile lor. Opt crame, beciuri săpate pe sub pământ cale de-o poştă, patru sute de călcători la cules, nu pridideau să strângă tot rodul unui an. O oştire de argaţi

era sub ordinile lui, şi cinci sălaşe de ţigani. Printre acestea, cel mai numeros era aşezat la poalele dealului, lângă fântâna căreia i se mai zice şi astăzi a Robilor. Acolo junele boier cobora adesea. Neputând să mai facă niciun bine ţării, se mulţumea să îndulcească zilele acelora pe care romantismul epocii îi socotea că pe cei mai nefericiţi. Ducea zaharicale pruncilor, mărgele ieftine muierilor, câte-o scutire de corvezi sau de bătăi bărbaţilor şi cuvinte bune tuturora. Fireşte, pentru atâta lucru nu era mai iubit decât alţi boieri sau stăpâni. Când nu faci oamenilor tot răul pe care îţi stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ţi păstrează recunoştinţă pentru asta. Câştigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alai de cum se arăta la marginea şatrei. Şi fetele nu mai dispăreau ca şopârlele sub corturi, când îl vedeau venind. Aşa se face că într-o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchiu de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Rada.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, şi unele mai frumoase decât altele. Pe câteva le avusese, pe altele le dorise, de cele mai multe îşi amintea, cum ne-amintim, cu-o uşoară strângere de inimă, de necunoscută pe lângă care, o clipă, am trecut şi cu care n-o să ne mai întâlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrângea flăcări de sânge pe fetele hoardei ţigăneşti prinsă în joc sălbatec în jurul focului, a uitat de toate frumuseţile lumii şi n-a mai văzut-o decât pe Rada. O privea încremenit. Ce avea, ea, mai deosebit! decât celelalte? Ce avea în port, în mişcări, în zâmbet, în priviri, în pielea ei radioasă sub zdrenţele căinăşei? Cine-ar puta să spună? E nebunie şi vană ambiţie literară să descrii frumuseţea. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea ele bronz, de aur şi de aramă a lunci enorme când se ridică de după dealuri; şi nu se pot exprima în cuvinte mlădierele unui trup de femeie, care se îndoaie, se încovoae, saltă, alunecă şi desmierdă tot ce-i înconjoară, ca şiroaele de apă limpede când curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poţi să le vezi şi să le simţi.

Manole o vedea.

Nu s-a apropiat de ea decât târziu, cu teamă, cu sfială, după ce şi-a făcut de vorbă lungă cu unii şi cu alţii. Fata nu era îndrăzneaţă. Dar nici sperioasă. În faţa boierului îi tremurau uşor genunchii, ca la căprioare, când în acelaşi timp sunt gata să se apropie sau să fugă; dar pe şub genele ei lungi şi grele îl privea cinstit în faţă. Manole a întrebat-o de unde e, fiindcă n-o mai văzuse până atunci prin partea locului. Ba i-a răspuns, arătându-i dinţii umezi, printre buzele cărnoase şi răsfrânte:

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada! Boierul nu-şi mai aduce aminte? A uitat boierul când îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele şi el îmi dădea coji de pâine albă unsă cu povidlă?

Aşa-i! Unde-i fusese capul? Cum nu se gândise el la Rada? Cum nu întrebase de ea? Cum n-o recunoscuse, barem? Dar şi cum s-o recunoască! Era

numai de-o şchioapa când plecase la Paris. O svârlugă. Un drac împeliţat de fată, goală puşcă, fără sâni, fără şolduri, cu degete smolite de desghiocatul nucilor, cu fata mânjită până la urechi de zeamă smeurei şi a murelor, slabă ca o pisică leşinată şi agă (ata ca o maimuţă de toate crengile copacilor. Şi-acum!

Numai privind-o, sângele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, şi nu se îndura. Ar fi vrut să stea, şi nu îndrăznea. A plecat în sfârşit, dar la spartul jocului. Şi cum a dormit în noaptea «aceea, o spune-o şi morţilor. În crivatul larg şi alb se învârtea ca pe jăratec. Îl ardea aşternutul. Pernele îl frigeau. Nu-şi găsea locul nicăeri. N-avea decât un gând, bătut în minte ca un cui: să se facă mai repede ziuă, ca să-şi poată vedea iarăşi pe Rada. Fireşte însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămâni în şir n-a mai văzu ţ-o. Rada intrase ca în pământ. Şi el nu îndrăznea să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umbla, ca un desmetec, de colo-colo. Îşi căta de treabă fără rost, prin preajma şatrei; şi fugea ruşinat, de cum zărea picior de om, ca şi cum toată ţigănimea s-ar fi luat după dânsul. Pe unde n-a căutat-o în zilele acelea nesfârşitei La munci, la bucătărie. În grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile pe unde se întorceau cârdurile de fete de la păscut. Se oprea în dreptul fiecărui trecător, ceu întrebarea pe buze:

— Nu-i fi întâlnit cumva pe Rada? Şi pleca brusc, cu moartea-n suflet, neisbutind să-i rostească numele. Când un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi bătea inima ca ciocanul grăbit pe nicovală; şi în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedea pe ea.

Abia peste vreo două sau trei săptămâni de vana alergătură, într-o dimineaţă, cum se întorcea încă odată dinspre fântâna Robilor abătut şi obosit parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă şi după ce s-a ploconit şi l-a hirotonisit în tot felul, a zâmbit cu înţăles şi a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului:

— I s-au aprins rău călcâile boierului, după Rada…

Un val de sânge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji, şi-a simţit că se roşeşte patnă-n vârful urechilor. Dar nu s-a putut stăpâni să nu-l întrebe:

— Ai văzu ţ-o?

— Dacă porunceşte boierul, o să i-o trimet mai pe seară… Vătaful zâmbea mereu:

— Boierul ar putea să-i dea ceva de muncă… întâiul lui gând a fost să-i dea lui, codoşului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gât şi să-l strângă în braţe. În sfârşit să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca şi cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus:

— Bine… trimete-o… Azi, mâine… când sV putea. Şi i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, până seara, l-a mustrat amar cugetul. Nu putea să-şi ierte uşurinţa cu care se dase de gol şi ruşinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tânăr încă şi necunoscând datinele şi năravurile

pământului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s-a ridicat să trimeată după dânsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de râs în faţa oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s-a reaşezat locului, cu laşitate. Ba spre seară, când a văzut venind din toate părţile pâlcuri voioase de fete şi feciori, şi numai pe Rada nu, a început să simtă un gol lu inimă, gândindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută şi că-i va trimete pe Rada în altă seară.

Vătaful era însă mai pişicher decât el. Îl cântărise şi-l judecase mai bine decât se cunoştea el singur. I-a trimes fata în aceeaşi seară.

Când a văzut-o în faţa lui, deşi o aştepta şi-i pândea drumurile de la amiază, s-a simţit sleit de puteri şi s-a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învârtea cu dânsul. Ar fi vrut să-i spuie o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surdă! Se uita, ca un lunatec, la dânsa, şi nu putea să-şi descleşteze fălcile. La fel de tăcută, ea stă nemişcată, – îndârjită? resemnată? umilită? Cine-ar putea spune!

— Dar cu sprâncenile încruntate, cu pleoapele lăsate în jos şi cu genele ei lungi măturând pământul. Târziu, ea, cea dintâi, l-a întrebat:

— M-a chemat boierul?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci?

A fost cât pe ce să-i răspundă mecanic: da. La gândul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată braţele spre dânsa şi, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigăt aproape:

— Mai stăi, Rada!

Rada s-a dat de data asta cu un pas îndărăt şi l-a privit speriată:

— I-o fi rău boierului?!... Să chem argaţii?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să glumească:

— Nu! nu-i nimic, Rada... Nu chema pe nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o simplă ameţeală...

Am ameţit, văzându-te... Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut aşa de frumoasă, Rada!

— Pentru asta m-a chemat boierul?

Era atâta dezamăgire, atâta resemnare şi tristeţă în întrebarea ei, încât Manole văzându-i încrederea ştirbită, temându-se să n-o piardă i-a răspuns cu prima minciună cate i-a venit pe buze:

— Te-am chemat, Rada, să vezi de rucăne... şi-apoi, cu un potop de cuvinte, a încercat s-o ameţească, s-o aiurească, să-i adoarmă bănuielile. Cuvintele îi veneau acum buluc şi repezi ca apa pe scocul morei. Îi spunea ce-a făcut de-atâţia ani de când n-o mai văzuse, prin ce străinătăţi umblase, ce auzise, ce învăţase, cu ce gânduri se întorsese iar în ţară. Îi mărturisea,

dezamăgit, că se simţea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre ai lui, decât în mijlocul străinilor. Căta un suflet şi nu-l vedea nicăieri. Ar fi vrut un prieten, şi nu găsea decât slugi.

— Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada?

Fata se uita la el cu ochi adânci şi mari ca gura ţ-ntanelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns:

— Nu.

— Aş vrea, Rada, să fim prieteni… să fim iarăşi prieteni, ca altădată.

Rada a clătinat încet şi lung din cap:

— Asta nu se poate… Ştie şi boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada?

— Boierul e boier mare… Eu sunt o biată lăeşiţă.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă şi îndărătnică, n-a fost chip s-o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimţite, să-i schimbe gândurile. Degeaba a încercat, zile şi săptămâni de-a rândul să-i vorbească, s-o roage, s-o înduplece. La toate argumentele şi stăruinţele lui, avea acelaşi şi vecinic acelaşi răspuns:

— Boieru-i boier şi Rada-i lăeşiţă.

Cât timp nu-i vorbea de prietenie, era sprinţara şi guralivă. Făcea să răsune casa de cântecele ei. N-avea o clipă de astâmpăr. Ca şi cum ar fi ştiut că în ea totul era ritm şi armonie, nu se ferea de gestturi îndrăzneţe, de mişcări dezodonate. Se lăsa s-alunece, de-a buşele, pe balustradă cerdacului, până în grădină. Se căţăra de pomi şi sărea ca o veveriţă, din cracă în cracă. Alerga voioasă cu pletele în vânt, după fluturi. Aţinea calea flăcăilor, cu cofa plină şi, la cea dintâi glumă mai slobodă, îi scălda de sus şi până jos, scăpându-le printre degete ca un ţi par. Se legăna, făcută ghem, între coarnele boilor. Sărea în spinarea cailor şi-i călărea, pe deşălate le. Ţipa. Chiuia. Umplea văzţduhul de râsetele ei ca trilurile ciocârliei.

Din pridsor sau dândărătul ferestrelor, Manole o urmărea cu privirile încântate şi uimit că un singur trup de femeie poate să cuprindă într-însul toată poezia şi toate frumuseţile pământului. Încerca să i-o spuie uneori, seara, când ea însăşii se mai potolea din jocuri. De cum se vedea însă singură cu dânsul, dieta primele cuvinte, ochii ei speriaţi de căprioară căutau patcă o ieşire prin uşi, prin ferestre prin ziduri, iprin podele dacă sar fi putut, pe când faţa i se făcea rând pe rând palidă ca moartea şi roşie ca focul. Abia în şoapte, fără să se apropie pirea mult de dânsa, Manole o întreba:

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada?

— Dacă boierul porunceşte!…

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ţi poruncesc nimic, Rada. Ţie nu pot să-ţi poruncesc. Cum m-ar lăsa inihia să-ţi poruncesc! Dimpotrivă, de la tine aştept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi sipui tu singură într-o zi, de pildă în

seara asta: vreau să fim prieteni... De ce nu-mi spui? Ce rău ţi-am făcut? Ţi-e silă, ţi-e teamă de mine?

Fata se uita în ochii lui, candidă, încrezătoare:

— Nu.

— Mă urăşti atunci?... Nu-ţi place să stăm de vorbă împreună?

Ea-i răspundea repede, cu ochii luminaţi:

— Ba da... Îmi place... Boierul vorbeşte ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. Odată, măcar odată, n-a putut s-o înduplece la altfel de mărturisiri. Pălea sau tremura lângă clânşţul, mai ne le îi erau de ghiaţă sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspjundea cuminte, înţelepţeşte, ca şi cum i-ar fi deslegat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai căta cu priviri speriate în jurul ei, când se găseau împreună. Era sigur că-i câştigase încrederea. Dar tot ce-i lăsau să nădăjduiască ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsuflarea grăbită a pieptului, văpaia obrajilor, tremurul buzelor, gura tăcea.

Câte nopţi, ah! câte nopţi nedormite, n-a visat, n-a dorit, n-a aiurat, să-i deslege gura cu-o sărutare.

Într-o seară a crezut că *se* apropie desnoidăimântul. Se cărăbănise iarna. Munca începuse şi oahienii, trudiţi, se culcaseră mai de vreme. Focurile erau stinse. Nu se auzea un întiget de vită» Nu se auzea un lătrat de câine. Că peste un ţintirim luna plină îşi vărsa lumină peste dealuri şi ogrăzi Singur, un vânt uşor şi cald de miază-noapte cânta în ramuri şi scutură florile zarzărului de lângă cerdac.

Rada, cu pletele în vâiit, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, îşi închisese ochii şi respirai adânc printre buzele întredeschise. Respiră aerul. Respira mirosul florilor. Respira razele lunei. Manole i le vedea jucându-se, pe şiragul dinţilor, ca în prundişul pâraelor.

Plecându-se binişor spre dânsa, a chemat-o în şoapte:

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

Tremurând şi zvâcnindu-i inima, şi-a întins palma deschisă până de-asupra părului ei şi i-a mângâiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simţit.

S-a aplecat atunci mai tare spre ea, s-a apropiat cu buzele până în dreptul buzelor ei şi, într-un murmur mai uşor ca freamătul florilor clătinate de vânt, a rugat-o:

— Lasă-mă să te sărut odată, Rada... numai odată...

Şi-a aşteptat.

Rada nu s-a ferit. N-a întors capul. Nu şi-a făbut pavăză cu mâinile. Nu l-a respins. Printre pleoapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorât la lumina lunei, au crescut, s-au ’umflat şi s-au

rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă:

— Ce-i Rada, cu tine? Ce ai? Ce s-a întâmplat? Ce ţi-am făcut? De ce plângi?

Dar ea, nemişcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngaime:

— Boierul e stăpân… Boierul poate să facă ce vrea din mine… Sunt roaba boierului…

Atât i-a spus! mai avea nevoe să adauge vreun cuvânt? Manole a înţeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă. Îi era silă şi oroare de el însuşi” I se părea că, într-adevăr, încercase o siluire. Mărturisi sumbru:

— Ai dreptate, Rada… Sunt vinovat.

Radia îşi ridică privirile spre dânsul. Ochii ei toari, gura ei mută spuneau desluşit: nu!…

Dar el repetă îndârjit:

— Ba da!… Ba da!… sunt vinovat!… E pentru ultima dată însă… Îţi jur, Rada, că n-o săi mai auzi niciun cuvânt urât din gura mea… Ţi-o jur!

Era tânăr! Şi-a ţinut jurământul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezişe şi pătimaşe n-a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai şoptit. Că-i tremura sufletul ca frunza de plop lângă! dânsa, cinemar fi putut să bănuiască. Sufletul nu se vede. Şi tremurai lui nu se aude.

În schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sânge din sângele lui să fi fost, şi n-ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată şi mai înţelegătoare că Rada. N-avea nevoe să vorbească. Îi ghicea gândurile. N-apuca să-şi exprime o dorinţă, i-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape o simţea, atentă, vigilentă, veşnic lângă dânsul. Umbra ei îl învăluia. Gliasul ei îl legăna. În cântecele ei adormeat seara. Şi dimineaţa se deştepta în râsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vedea în jurul lui respira sănătate şi tinereţe. Toate frumuseţile pământului i se păreau zilnic reînoite, ca şi cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Nourii mai repezi. Aerul mai uşor. Minezmele mai îmbătătoare. Viaţa făcea să fie trăită. Şi natura, de pretutindeni, îi chema şi-i îmbla. Frenetică şi dulce, exuberantă, voluptoasă şi castă, le făcea semne din toate râpele, Idin toate crângurile, din toate pâraele, florile şi stelele ei, să vină spre dânsa. Rada îi cunoştea toate misterele. Nu era gânganie, cât de mică sau cât de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n-o ştie cum o cheamă, ce poveste are şi ce versuri 5, i se potriveşte. Nu era cărurie, cât de pierdută printre tufişuri şi mărăcini, despre care să nu ştie de unde vine şi încotro se duce. Mergând unul după altul sau ţinându-se de mâini, hoinăreau la voia întâmplării, trecând apele din piatră în piatră, străbătând pădurile în lung şi-n curmeziş, hrănindu-se uneori zile întregi cu buruieni şi potime sălbatice, şi

culcându-se pe unde-i apuca noaptea, cu pologul cerului înstelat întins deasupra lor.

Aşa a trecut vara, cum trec zilele şi gândurile bune.

Şi-a venit toamna.

Anul fusesie bun. Recolta îmbelşugată. Trei săptămâni dearândul a trebuit să muncească şi el, deavalma cu ţăranii. Ograda era un furnicar. Sute de oameni la cules. Alte sute la călcat. O forfoteală cât vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejănie. Din asorii zilei şi până noaptea târziu, nu mai conteneau strigătele, chiotele, chemările, scârţaitul carelor, tropotul cailor, grindina ciocanelor căzând în Icţoajgele aduse în grabă la cercuit. Mustul gâlgâia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzea bolboroseala lor surdă ca vuietul mării. Aerul era încărcat de efluviile alcoolului. N-aveai nevoe să bei. De cum scoteai nasul pe uşă, te împleticeai pe picioare.

În ajunul ultimei zile de cules, Manole s-a sculat mai vesel ca de obiceâu, parcă ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Era ziua rezervată vinului pentru casă şi pentru daruri la domnie. Se punea la o parte, de cu vreme, poama cea mai pârguită. Fetele alegeau ciorchinii unul câte unul. Înşişi călcătorii erau aleşi pe sprinceană. Muncă migăloasă. Băutură pentru feţe domneşti. Dar mai ales prilej de joc şi de sărbătoare. N-apucă să se lase seara şi câte opt şi câte zece rânduri de hori se întindeau în bătătură. Rachiul şi drojdia de vin curgeau gârlă. Maldăre de viţă uscată, aruncate claie peste grămadă până la înălţimea casei, ardeau ca rugurile în cele patru colţuri ale ogrăzii. Vâlvătaia se vedea de pe malul Prutului. Lăutari din toată Moldova de sus veneau unii după alţii, ca musculiţele de noapte atrase de flacăra lumânărilor.

În toamna aceea primul taraf şi-a făcut apariţia pe la prânz. Tocmai argaţii întindeau masa în cerdac. Manole era în toane bune. Se gândea la Rada. N-o mai văzuse, la largul lui, în ultimele săptămâni, decât odată sau de două ori. Ea avea treburile ei. El pe-ale lui. Îşi zâmbeau, grăbiţi, din treacăt, şi-şi vedeau fiecare de griji. Dar acum munca era pe sfârşite. Încă o» zi! Şi ziua aceea de toamnă târzie era caldă şi dulce ca un început de primăvară. Râdea soarele pe cer. Râdea aerul beat de lumina soarelui. Să râdă şi strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cânte cântece de lume. Apoii de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cântau lăutarii şi oricum cântau, dacă cbihoteau ţambalele ca fetele între ele, sau plângea naiul, sau gemea basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori râzând cu hohote sălbatice, nimic nu-i scotea din gând pe Rada, ci totul şi toate i le-o reaminteau. Spre sfârşitul mesii, nepiutându să se gândească la altceva şi neputând să vorbească decât desipre dânsa, a întrebat aşa, mai mult ca într-o doară:

— Pe unde-o mai fi Rada?

Argaţii au ridicat din umeri. Slujnica s-a uitat la unii şi la alţii. Singur, vătaful, şi-a lăsat ochii în jos. Junelui boier i s-a părut ciudată privirea vătafului. Un ghimpe îi încerca inima. Neliniştit, iritat dintr-odată, a repetat, mai răstit, întrebarea:

— M-auzi sau nu? Te-am întrebat unde e Rada?

Vătaful ridică şi el din umeri:

— Păi, de! boierule… de unde să ştiu, păcatele Inele!… Cine poate să ştie pe unde le umblă ochii mucrilor şi după cine le sfârâe călcâiele…

— Mormăi apoi, ca pentru el singur – ia! o fi cu vreo baragladină de-ale ei… dacă n-o fi cumva tot cu Lae al Vădanei…

— Lae al Vădanei?!

Manole privea ţintă în gol. Îl vedea pe Lae al Vădanei. Îl ştia. Ţiganul dezrobit cine ştie cum şi pripăşit de câteva luni pe lângă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la faţă, cu ochi ca păcura şi cu buze ca rugina.

— Cu Lae vra-să-zică!

O perdea i se lua încet-încet de pe ochi. Îşi aducea bine aminte acum că-l zărise în câteva rânduri, la grajduri şi îndărătul casei, dând târcoale fetei şi hârjonindu-se cu Rada. Dar cu cine nu-şi făcea, Rada, de joacă! se gândi înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate minţile ca să-şi facă scârbă pentru atâta lucru. Şi nu era nebun. Îl durea inima, fireşte, pentru vorbele vătafului. Îl durea, parcă cineva ar fi tras cu dinţii dintr-însa. Dar nu era nebun. Era lucid, calm, liniştit, de-o linişte de moarte. S-a sculat de la masă, liotărât. A făcut câţiva paşi ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare şi-a aruncat braţul pe după gâtul vătafului:

— Şi zici c-ai văzut-o!… Ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcându-şi vorbele cu Lae?

Zâmbea în acelaşi timp. Zâmbea ca să nu dea de bănuit vătafului şi să nu-l sperie.

— Păi, bine, cucoane… n-am văzut-o numai eu! Ştie tot satul! Ne şi miram noi între noi că boierul vede, ştie şi tace chitic. Ne spuneam că s-o fi săturat boierul de dânsa, că i-o fi până peste cap de ţigancă, de-o lasă să-şi facă mendrele cum vrea…

Manole mărturisi surd, crunt, printre dinţi:

— Poate să-şi facă… Eu n-am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el:

— Cum nimic?

— Ţi-am spus: Nimic. N-a vrut. Nu m-a lăsat.

— Şi n-ai luat-o de chică?

— Nu.

— N-ai târnâit-o de coade? N-ai măturat duşumelile cu dânsa?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai ieşti boier! sărac de maica mea…

Se întreba şi el, zâmbind amar. Vătaful nu-i dădu însă răgaz să se gândească mai mult. Chibzui repede şi hotărî el pentru dânsul:

— Ascultă-mă, cucoane. Ce mai dura-vura! Una şi cu una fac două. Diseară, după ce s-o isprăvi culesul, ţi-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvoreşte uşa. Pune-i mâna în beregată. Şi dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundea. Bănuind că se codeşte, că-i e teamă, se plecă la urechea lui:

— Să n-ai nicio grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac şi eu pe acolo, aşa că din întâmplare. Îi pun o piedică… Îi dau un brânci…

Dar Manole s-a uitat atunci la el cu atâta scârbă, cu atâta sila, încât vătaful s-a dat cu un pas în lături şi, nedumerit, s-a scărpinat la ceafă:

— Bine cucoane… Fă cum te taie capul… Să nu spui însă nimic dacă-i afla în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărat el picioarele…

Un cuţit să-i fi implântat atunci în carne, nu l-ar fi durut mai mult. Sare să-i fi presărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crâncen. Credea că ştie ce e iubirea. Credea că învăţase ce e iubirea. Nu învăţase nimic. Nu ştia nimic. Nu ştia ce înseamnă clipa când şarpele geloziei *îţi* implântă colţii în inimă. Când ţi-ţi morfoleşte între gingii, ţi-o râcâe, ţi-o stoarce, ţi-o sfâşie, ţi-o suge, ţi-o destramă, ţi-o zdrobeşte. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Câteva ceasuri i-au fost de-ajuns ca să-i soarbă drojdia până la fund. Cum a putut să trăiască cele câteva ceasuri? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu şi-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită şi vorbeşte în locul lui. Când, pe înserate, Rada a apărut zveltă ca o coardă de viţă, în pragul cramei pustii, s-a uitat liniştit la dânsa, nu ca şi cum ea i-ar fi fost străină, dar ca şi cum într-însul s-ar fi înstrăinat, slar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S-a îndreptat spre uşă cu paşi de automat. A tras uşa fără grabă. A împins zăvorul cu băgare de seamă. A întors cheia în broască şi-a băgat cheia în buzunar. În penumbra din interiorul cramei nu se vedeau acum decât ochii Radei, măriţi parcă de groază şi străbătând înfiguraţi drumul de la zăvor la Manole şi de la Manole la zăvor. Câteva minute el a simţit o bucurie oribilă, satanică, s-o vază chinuindu-se. Îi auzea bătăile inimi. Auzea în acelaşi timp, cu o acuitate inexplicabilă, toate zgomotele naturii: zborul unei păsări, scâncetul unui copil, acordurile tarafului de lăutari. S-a îndreptat, încet, spre ea, cu mişcări de reptilă. I-a pus pumnul sub bărbie:

— De unde-mi vii?

Neputând să-şi plece capul în piept, Rada şi-a lăsat numai genele în jos, ca două mari şi negre aripi raniţe.

Manole i-a repetat întrebarea, scrâşnind din dinţi:

— Hai?!… de unde-mi vii… Scârbo!

Sub plesnetul insultei ea n-a tresărit, n-a crâcnit, n-a deschis gura. I s-a părut numai că un zâmbet îi flutură în colţul buzelor. Îndesându-i pumnul sub fălci, silind-o să-şi dea capul pe spate şi să-i vadă rânjetul, i-a suflat în obraji:

— Nu vrei să spui!… Să-ţi spun eu atunci de unde vii!… Vii din braţele lui Lae!… Spurcăciune! Otreapă! Târâtură!… Târfă!

Dar nici sudalmele, nici mârâitul lui înăbuşit, n-au înfricoşat-o. Niciun muşchi nu i-a tresărit pe faţă. Singure colţurile gurei i s-au îngropat maţ adânc, într-un zâmbet imposibil. Manole n-avea orbul găinilor. Nu erau de vina umbrele cramei. Rada zâmbea.

Exasperat, înebunit, a prins-o de încheietura mâinilor şi i le-a răsucit peste umeri până ce, înoolăcindurse ca o scorpie, i a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai avea decât un gând: să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s-o. Jupoaie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s-o ucidă. Îi repetă, ca un maniac, aceeaşi întrebare:

— Spune, târfo! De unde vii?

Dar ea nu răspundea. Îngenuncheată, ţeapănă, dârză, nu sufla o vorbă, nu scotea un suspin. Nu se ruga. Nu implora. Nu plângea. I se auzea gâfâitul grăbit, amestecat cu chiotele şi strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcuşuri. Ţăranii învârteau o bătută. Pământul tremura sub tropotul călcâilor. Un ţigan cânta în ritm sacadat, îndrăcit, patetic:

De mă-i pune, Pe-un cărbune, Ibovnicul Nu ţi-oi spune! De mă-i pune într-o frigare, Ibovnicul Nume n-are!

Plecându-se asupra ei, înşfăcând-o cu amândouă mâinile de cozi, zgâlţâind-o şi târnăind-o cum îl învăţase vătaful, el îi striga îndârjit în ureche:

— Auzi?… Îl auzi, fă!… Pe cărbuni o să te pun!… În frigare o să te pun!…

Atunci, pentru întâia oară, Rada şi-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genelor. Zâmbea. Cu aceiaşi zâmbet exasperant ca un rictus, i-a spus:

— Pune-mă!

În acelaşi timp îl privea ţinta, nemişcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici tealmă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plângă, pluteau ca în lacrimi. Şi erau scăldaţi de atâta fericire, înotau într-atâta voluptate, încât Manole, cu mâinile înfipte în cozile ei, bâjbâind printre ele ca omul orb, pipă în du-le cu înfrigurare şi cu groază, neştiind el însuşi dacă le mângâie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat:

— Culcă-te… Culcă-te la pământ!…

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioşi, lipiţi ca smoala topită de ochii lui, Rada s-a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întâiu lutul bătut, apoi moalele capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, până ce tot trupul ei mlădios de năpârcă s-a făcut una cu pământul. Manole o privea,

clătinându-se pe picioare. Urechile îi vâjâiau. Mâinile îi tremurau. Limba i se uscase. Ar fi vrut s-o zdrobească şi să-i cadă în genunchi, s-o strivească sub călcâie şi să-i ceară desnădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem instinct ele apărare sau de brutală violenţă în fata zâmbetului ei indescifrabil, i-au reamintit de sfatul vătafului. Răguşit, gâtuit, abia a mai putut să-i strige:

— Ridică-ţi poalele!...

N-a apucat însă bine să rostească ultima silabă, a ultimului cuvânt. Ca ţandăra care sare din buturugă când cade pieziş muchea toporului, aşa a sărit Rada, dintr-o smucitură, până-n fundul cramei. O sudalmă cumplită s-a ridicat în urma ei. Apoi, gemând ca o fiară rănită, Manole s-a luat după dânsa. O urmărea printre butoaie, se isbea de grinzi, se împiedica în cozi de greble, de lopeţi, ide târnăcoape, cădea, se sculă, îi aţinea calea, aluneca în băltoace de must, se ridică iarăşi, şi surd, idiotizat, orbit de exasperare, de ruşine, de patimă şi de dorinţa, îşi jură printre buzele însângerate: orice-ar fi, orice s-ar întâmpla în urmă, s-o prindă, s-o aibă şi s-o ucidă.

Cum să prinzi însă vântul în braţe şi apa între degete! Oricât de voinic era el şi de tânăr, Rada era mai sprintenă. Trecea zbârnâind ca o sfârlează. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte şi buţi desfundate ca o rândunică. Ea singură, fără îndoială, şi-a dat seama de stângăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Îşi încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă s-a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neaşteptate, s-a înfundat întrânşii până la brâu. A vrut să scape, dând repede din mâini şi din picioare, ca omul care se îneacă. S-a împleticit însă. A alunecat şi-a dat în brânci. Cu un urlet de biruinţă, dintr-o săritură, el i-a căzut în spate, a apucat să-i puie mâna în ceafă. N-a apucat însă s-o prindă de umeri. Dintr-o zvâcnitură, Rada s-a răsucit sub dânsul. Erau acum faţă în faţă. Ea avea braţele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l zgârie cu unghiile, să-l rupă şi să-l sfâşie cu dinţii. Nu l-a muşcat însă. Nu l-a zgâriat. Ochii i s-au tulburat. Trupul, ca un arc frânt din mijloc, s-a înmuiat sub trupul lui. Braţele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de braţe, ca o mile de braţe încolăcite, l-au înlănţuit de pretutindeni, apăsându-i spasmodic, mângâindu-l ca în delir. Pe când gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbia ultima răsuflare şi tot sufletul, într-un sărut mai lung şi mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cântau. Ţăranii băteau îndesat şi înăbuşit pământul. Pământul se cutremura. Ţipătul ei, ţipătul unic de durere şi de divină agonie al fecioarei rănite, nu s-a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tăinuită ca un alcov, nu se mai auzea acum decât ţârâitul monoton al mustului care şiroia din călcătoare şi un zvon neîntrerupt de vorbe fără noimă, de şoapte fără sens.

El o întreba:

— De ce m-ai chinuit atâta amar de vreme, Rada... De ce n-ai vrut?...

— De ce n-ai încercat?

Întrebări şi răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu?... Ea îi lua capul în palme; cu furie îi apăsa gura pe dinţii ei întredeschişi, şi-i cânta printre dânşii:

Pe-un cărbune, De mi-i pune...

O avea acum aproape goală lângă dânsul. Sdrenţele cămeşei sfâşiată în luptă nu-i mai acopereau nici sânii tari ca piatra, nici pântecele abia rotunjit ca pântecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuţi dintr-o tulpină. Putea s-o cuprindă, toată, dintr-o privire. Cu mâinile şi cu gura putea să urzească în jurul ei un vestmânt diafan de sărutări. Îi săruta încet, tărăgănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tâmplele şi obrajii catifelaţi ca piersica. Îi săruta apăsat ochii care distilau venin şi miere printre pleoapele adormite. Îi săruta lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roşu al gurii. Îi săruta pătimaş gura cu vorbe şăgalnice pe buze şi cu mirodenii sub limbă. Îi săruta trapul, tot trup-ul ei încins de văpaia dezmierdărilor şi care mirosea, în ascunzişuri, a smirnă şi-a tămâie, ca odoarele bisericilor. Când îşi culca capul între coapsele ei, ar; fi vrut să nu se mai trezească, să aţipească, să moară aşa, respirând aroma cârnei amestecată cu izul de busuioc al strugurilor zdrobiti. Şi când, târziu, după miezul nopţii, s-au găsit în pragul uşei, prinşi unul de altul, înlănţuiţi într-o supremă îmbrăţişare, ar fi vrut să nu li se mai deslipească gurile niciodată, încleiate ca şi mâinile, ca şi gleznele, ca şi hainele, de mustul dulce svântat pe dânşii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind şi pârâmd. Limbi de flăcări lingeau cerul. Încendiul lumină noaptea ca ziua. Simţind-o că se zbate în braţele lui, o întrebă grăbit, precipitat:

— Mă iubeşti, Rada?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe faţa ei, în ochii ei. Gura părea că zâmbeşte. Privirile păreau că-l cheamă. Cu degetul pe buze se deslipi, se depărta, încet, de dânsul. În lumina jarului părea ea însăşi o flacără vie. Pâlpâia de-a-lungul zidurilor, creştea, tremura, se micşora, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai mică, un muc de candelă, o dâră de fosfor, până ce, întreagă, se pierdu în noapte.

Se făcuse de mult una cu întunericul şi Manole tot mai vedea locul pe unde dispăruse. Şi muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, şi cântecele şi jocurile erau în toi, şi în iatacul lui singuratec somnul nu i se lipise încă de pleoape, când un ţipăt sălbatec, un ţipăt spăimântător, un ţipăt făcut dintr-o mile de ţipete împreunate, a spart şi-a străpuns bolta cerului. Cu părul vâlvoi Manole a sărit în mijlocul odăei. Afară, zgomotele, chiotele, cântecele, tăcuseră. Nu se mai auzea decât ţipătul cumplit care se urca şi tremura necontenit în noapte că şuierul de alarmă al unui vas care se îneacă, repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind uşa cu piciorul, Manole ieşi în cerdac. Ţăranii, muţi, se uitau unul la altul. Niciunul nu se mişca. O muiere

ridică din umeri:

— S-or fi bătând ţiganii între dânşii!… Bată-se!

Ca într-o scăpărare de fulger el văzu şatra de lângă fântâna Robilor răsculată, încăerată, scăldată în sânge… Rada! Inebunit, urlă să vie slugile, să se strângă argaţii, să sară vătafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mâini. Şi, puhoi, s-au rostogolit în vale.

Şatra era pustie. Nici ţipenie de om. Nici urmă de bătaie. Singur ţipătul ascuţit, amarnic, care se ridica spre stele. Abia după ce-au ajuns la fântână, au găsit toată ţigănimea strânsă roată în jurul ghizdelelor. Căzuţi pe brânci, bărbaţi, muieri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a zbierat, răstit:

— Ce este? Ce v-a apucat? Nu vă e ruşine să vă bociţi aşa în faţa boierului?

Un freamăt a străbătut ţigănimea. O bătrână despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s-a clătinat de câteva ori pe picioare şi s-a prăbuşit la pământ. O alta a putut să bâiguiască:

— Rada!…

Manole a gemut:

— Rada!… Unde-i Rada?

Toată ţigănimea s-a văicărit după dânsul:

— Rada! Rada!

Dar niciunul nu i-a răspuns. Singură, o copilă, a izbutit să mărturisească printre sughiţuri:

— Rada… Rada a căzut în fântână.

A urmat o linişte de moarte. Se auzea, departe, lătratul unui câine. Se auzea pâlpâirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai desnădăjduite, ţipete stridente, bocete sfâşietoare, au spart tăria. Ca şi cum mărturisirea neaşteptată ar fi redeschis zăgazurile durerei, ţiganii se tăvăleau în ţărână, îşi sfâşiau hainele de pe dânşii, băteau pământul cu fruntea şi cu pumnii. Un vânt de nebunie trecea asupra mulţimei. Nebunia se întindea ca molimă. Manole răcnea porunci pe care nu le auzea nimeni. Argaţii dădeau iureş printre robii îngenunchiaţi. Ţăranii se agăţau fără rost, când de găleata, când de cumpăna fântânei. Coase, seceri, securi, sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învârteau şi plesneau peste capetele îngrozite. Întrebări, vaiete, răspunsuri, se încrucişau în larmă şi vociferările deşarte:

— Cum a căzut? întrebau unii.

— Cine a văzut-o căzând? adăugau alţii.

— Nimeni, boiarule!… Nimeni n-a văzut-o!… se jeluiau ţiganii, frângându-şi mâinele.

— Atunci cine a aruncat-o?

— Cine a ucis-o?

— Nimeni!... Nimeni!... răspundea înfricoşată ţigănimea.

Glasul lui Manole răsună ca trâmbiţa de apoi:

— Dar Lae?... Unde e Lae al Vădanei?

Stupoarea i-a amuţit pe toţi. Câţiva, răzleţi, au încercat să afirme:

— Aici... Acolo... Era... Trebuie să fie... Nu mai el...

— Aaa!... Nu mai e?... Pe el atunci!

Cu pumnii încleştaţi pe mânerele pistoalelor cu ochii în sânge, cu spume la gură, Manole îşi chemă argaţii:

— Vasile! Ia-ţi câinii şi cutreieră-mi pădurea... Nichifore! Aţine-te cu-ai tăi pe valea Prutului... Ioane! Tănase! Vintilă! Stane! Voi bateţi hotarele... Vătafe! Fii cu ochii în patru. Niciunul să nu-ţi scape. Întinde-i la pământ. Cincizeci... o sută de bice! Bate-i... Ucide-i! Până ce-or mărturisi tot ce au în burtă şi-or blăstăma şi numele maicei care i-a fătat!

Nemilostiv era stăpânul. Sălbatecă porunca. Dar slugile nu crâcneau.

Doi câte doi, argaţii înşfăcau pe ţigani de cap şi de picioare. Cămeşile în zdrenţe zburau de pe dânşii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau şuierând şi miorlăind biciurile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieşeau din orbite. Bale amestecate cu sânge şi ţărână li se prelingeau printre gingii. Sângele ţâşnea. Cărnurile sfârâiau.

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lături. Am vrut să-mi acopăr faţa cu mâinile. M-am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m-a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezeşte din beţie şi nu recunoaşte nimic în jurul lui, m-am uitat în preajmă. Lumânările erau pe sfârşite. O feştilă sfârâia într-un sfeşnic. Conu Manole mă privea ţintă. Urmă, amar:

— Ei, vezi, măi băiete ce ţi-e şi cu noi! Eu „bon juristul”, eu revoluţionarul, mi-am bătut robii. Ce vrei! În omul cel mai bun dormitează o fiară. Darămite în noi, păcătoşii! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămânţă. N-a fost chip să le descleştez gura. N-a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada şi-a dus cu ea taina în mormânt. În trupul ei, cald încă de desmierdările mele şi făcut pentru marea bucurie a vieţii, a duhnit moartea şi-au colcăit viermii...

Boierul tăcu.

Lumânările sfârâiau şi se stingeau una câte una, în candelabre. Umbre mari şi grele cădeau din grinzile bagdadiei. Se lăsau peste fruntea bătrânului, şi-o apăsau treptat, insistent, ca lespezile mormintelor. Credeam c-o să aţipească.

S-a scuturat însă, brusc. Şi-a îndreptat umerii. Şi-a ridicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băiete!

Fiindcă în urma ei, după şaptezeci de ani aproape, pot să spun şi eu cu

poetul pe care mi l-ai citit într-o seară:

J’ai gardé la forme et l’essence divine,
De mes amours décomposés.

L-am lăsat să-şi rumege în tăcere durerea şi extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. De la el singur, târziu, mult mai târziu, a încheiat simplu, trăgănat, liniştit:

— N-am mai văzut-o… A doua zi, cum alţii se duc la cimitiruri, eu m-am dus în cramă să revăd măcar urma locului unde am avut-o… Am găsit strugurii pe jumătate zdrobiţi şi o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămânea de la dânsa! Am pus să se strângă, până la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieşit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfinţenie. E vinul meu de viaţă lungă. Bea-l, măi copchile… Uite, a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul sticlei… N-o să te mai întâlneşti cu vin ca ăsta. Miroase a smirnă şi-a tămâie, ca trupul Radei. A fiert în lăcrimele mele… În dragostea mea… În sângele ei.